

отець архієпископ Мечислав Мокшицький
Бригіда Грисяк

ВІВТОРКИ ЛЮБИВ НАЙБІЛЬШЕ Розповідь про щоденне життя Йоана Павла II

Коли закриваю очі, бачу, як одягає пелерину і марширує на терасу. Бачу, як у зосередженні промовляє Розарій, як уночі в спальні за письмовим столом читає, як прогулюємося садами Кастель Гандольфо...

Завжди в тіні. З першого дня до останньої спільної хвилини. Вистачить обмовитися з ним кількома словами, щоб мати припущення (яке межує з упевненістю), чому ж Йоан Павло II обрав саме його. Красива, бо добра, проста людина. Проста в найкращому значенні цього слова. Коли пригадує щоденність поруч зі Святішим Отцем, несміливо усміхається. Коли питаю про щоденні миті тієї щоденності, заклопотано бавиться єпископським перснем. Коли питаю, чи плакав після смерті Папи, каже: *“Тільки не пишіть цього...”*. І витирає очі. Отець Мечислав Мокшицький, зараз архієпископ Львова, був поруч з Йоаном Павлом II протягом дев'яти років. Як другий, після Станіслава Дзівіша, секретар жив папським життям. Від ранкової служби Божої до останньої вечірньої молитви. Сьогодні каже, що жив у тіні святості. Святість зверталася до нього: *Мецю...*

Початки служіння

Через Львів до Ватикану,
або перша зустріч біля ліфту

“Не був до цього готовий, не закінчував дипломатичної школи. Закінчив лише звичайний докторат з богослов'я”, — розповідає з неприхованою ширістю. Швидко переконався, що Йоан Павло II не шукав дипломатів. Після Ірландця, Заїрця і В'єтнамця хотів мати біля себе другого поляка. З початку був із ним “Стасю”, бо так звертався до отця Станіслава Дзівіша. У Попільну Середу 1996 року долучив “Мецю” — так звертався до Мечислава Мокшицького. У папських апартаментах зробилося ще більш польсько, ще родинніше. *“Сімейно, дискретно, серед своїх”,* — додає. Дискретність була щораз бажаніша, адже Папа ставав усе більш старшим і хворим. Потребував вже не тільки когось, хто організовував би роботу канцелярії, а й когось, хто підтримає у мить слабкості, хто допоможе вмитися і перевдягнутися.

- Це було Провидіння. Можна так сказати. Адже ніколи про це не думав і, кажучи по-людськи, ніколи цим не переймався. Після закінчення навчання мав залишитися на певний час у Римі. Отець архієпископ Яворський попросив мене попрацювати при беатифікаційному процесі слуги Божого архієпископа Юзефа Більчевського. Хотів, щоб після навчання я почав працювати в Римі і одночасно займатися процесом. Попросив кардинала Дзівіша, тоді ще отця-прелата Дзівіша, щоб знайшов мені

якесь заняття у Ватикані. Знайшов. Протягом шести місяців працював у Конгрегації у Справах Культу. Тоді дав себе краще пізнати і отцю-прелату Дзівішу, і Святішому Отцю.

- Ви одразу один одному сподобалися?

- Думаю, так. Дуже добре нам вдавалося співпрацювати. Ми розуміли один одного. Можна сказати, що ми були однодумцями.

- Що вас насправді поєднало?

- Думаю, що якісь сентименти Святішого Отця до львівської архідієцезії. За сприяння архієпископа Базяка, який був останнім передвоєнним архієпископом Львова. Потім він став адміністратором у Кракові і обрав Кароля Войтилу єпископом-помічником, консекрував його. Далі — дружба з кардиналом Яворським. Власне, якась більша довіра. Впевненість у особі, у священнику, а одночасно й сентименти до львівських отців.

- Коли прочитала Ваш єпископський заклик, подумала, що знаю, що саме вас поєднувало.

- Покора... Важко тут щось про себе сказати. Скажу так: цей заклик ще більше зміцнився через служіння Святішому Отцю.

Архієпископ Євгеніуш Базяк висвятив Кароля Войтилу на єпископа, з кардиналом Мар'яном Яворським (капеланом Базяка і його наступником) Кароль Войтила приятелював здавна. У 1967 році, коли отець Яворський втратив ліву долоню у випадку на залізниці, Войтила (вже краківський митрополит) відвідав його у лікарні. Вже будучи Папою часто запрошував до себе. Кардинал Яворський був одним з небагатьох гостей, які ночували у папських апартаментах. Саме з його рук 17 вересня 1987 року молодий Мечислав Мокшицький прийняв таїнство священства. Потім виїхав на душпастирську роботу до України. Був секретарем львівського архієпископа Мар'яна Яворського. Сьогодні посів його місце і мешкає у Львові. Але перед цим, як туди повернувся, потрапив до Ватикану.

- Як виглядала ваша перша зустріч? І від кого саме все це розпочалося?

- Святіший Отець запросив мене до себе, до свого кабінету і повідомив: "Хотів би, щоб отець разом зі мною тут працював, допомагав отцю Станіславу. І думаю, що нам разом буде добре". Це були дуже прості слова. Я зрадів і подякував.

- Було трохи страху?

- Був страх. Раніше мав нагоду зустрічатися зі Святішим Отцем, але за зовсім інших обставин. Не в приватному домі, помешканні Святішого Отця.

- Чого Ви найбільше боялися?

- Що не зможу, що не дам ради. Адже не був до цього готовий. Однак це побоювання швидко зникло, коли переконався, що Святіший Отець не шукав освіченого дипломата. Приймав кожного таким, яким був і наскільки міг жертвувати себе іншій людині. Це дуже мене мобілізувало, щоб якнайкраще

відповідати на виклик, на потреби Святішого Отця. На кожну зустріч я йшов спокійний, без стресу, без неспокою.

- Пригадаємо Попільну Середу. Ви вже знаєте, що будете служити Папі. Мусите тепер спакувати своє життя і привезти його до Ватикану.

- *Це було 21 лютого, добре пам'ятаю. Працював я у конгрегації. Отець Дзівіш сказав мені так: “Це найкраща можливість, щоб спокійно переселитися. Святіший Отець після обіду від'їжджає на службу Божу у Святу Сабіну”. Вийхав, як і щороку, на літургію і посипання голів попелом. Було близько 16 години. Я не встиг з'їсти обід. Позичив машину у колеги, отця Мар'яна Бабулі, який теж працював у конгрегації, і швидко переселився. Спакував найпотрібніші речі і приїхав до Ватикану.*

- Багато було речей?

- *Небагато. Трошки одягу, кілька книжок. Там, де я мешкав раніше у отця Мар'яна, я мав також маленьку кімнатку. Був священником після навчання, постійно жив як студент. На двір Ватикану вийшли за мною сестри з апартаменту Святішого Отця. Ми приїхали разом на п'ятий поверх, до мого нового помешкання.*

Нового помешкання і нового життя. Залишив речі в кімнаті і спустився поверхом нижче. Там мешкав Папа. Було 18.30, коли Йоан Павло II з'явився у коридорі. Вийшов з ліфту і з усмішкою сказав: “О, вітаємо отця! Бажаю, щоб усе добре складалося”. І ще: “Побачимося за вечерею”. Архієпископ згадує сьогодні, наскільки сильно тоді переживав. Зустріч зі Святішим Отцем, перший раз у його апартаментах. Та вечеря мала дати початок новій щоденності і свідомість, що кімната над папським апартаментом — це як велика благодать, так і великий виклик.

- Ви прийшли до Йоана Павла II, коли Святіший Отець мав вже 18 років Понтифікату і 70 паломництв. Був хворий. Яку людину Ви зустріли?

- *Святіший Отець не був ще дуже хворим. Користувався палицею, але ще не публічно. Коли входив до Зали Павла VI, то від автомобіля йшов з палицею, але потім усю сцену проходив вже без неї. Це були тільки початки, перші вияви хвороби Паркінсона. Святіший Отець приймав це з великою покорою і довірою.*

- На Філіппінах вже тою паличкою махав...

- *У цьому був він увесь. Йому завжди вдавалося зробити або сказати щось таке, що доторкалося самого серця.*

- Удома також?

- *Мав виняткове почуття гумору. Пам'ятаю, як я став прелатом. Я мав 36 років. Це було через рік після того, як я прийшов до Святішого Отця. Мав мене за молодого. Коли дивився на мене, то завжди усміхався. Коли я на аудієнцію не вдягав прелатську сутану, то він запитував жестом, де ж та сутана з червоною обшивкою. Найближче оточення бачило це і сміялося. Я теж сміявся.*

- Коли найбільше?

- *Колись Святіший Отець каже мені наступне: “Мецю, біла-тебе мама?” (польською мовою виходить гра слів — prąta-się схоже зі словом прелат)*

- *І що Ви відповіли? Біла?*

- *Я не очікував. У першу мить не зрозумів. А потім щиро сміявся. Святіший Отець теж сміявся.*

- *Багато було таких моментів?*

- *Багато. Колись приніс Святішому Отцю лист від одного єпископа. Здається, французького. Святіший Отець працював. Вхожу до його кабінету і кажу, що є лист. І перекрутив прізвище. Святіший Отець не витримав і вибухнув від сміху. Сміявся, здається, хвилин п'ять. Мені це теж передалося. Довелося вже втрутитися отцю Станіславу, адже не знав, про що йдеться.*

- *Ставився до Вас певною мірою як до сина?*

- *Можна так сказати. Мав до нас батьківське ставлення. Отець Станіслав казав, що Святіший Отець не одразу обдаровував людей довірою. Якийсь час зберігав резерви. Мені після першої зустрічі сказав: “Мецю, можеш бути спокійним. Святіший Отець одразу тебе прийняв. Має повну довіру”. І це було видно. Святіший Отець завжди, словом чи жестом, давав мені знак, що відчуває себе добре у моєму товаристві і приймає моє служіння.*

Апартамент Папи

Або письмовий стіл у спальні і конвалії в кабінеті

Те місце було переповнене тишею і спокоєм, згадує. Боявся, що пригнітить його святістю, а взяв простотою. Суворая, аскетична форма і теплий, родинний зміст. Так це відчував. Потім вже знав, що так і було.

- *Як пахло у Святішого Отця? Ви пам'ятаєте той запах?*

- *Пахло свіжістю. Святіший Отець любив свіже повітря, любив мати відчинене вікно у кабінеті. Навіть тоді, коли було холодно. І трохи пахло весною, бо на столі завжди стояли квіти.*

- *Які?*

- *Різні. Зазвичай, малі, скромні. Сестра Йоанна, наприклад, щороку навесні приносила з городу сестер Уршулянок конвалії. Стояли в каплиці і також у Святішого Отця. Дуже пахли.*

У спальні було три вікна: два виходили на браму святої Анни, одне, в кутку, на площу святого Петра. Вікна були гарні, бо великі. Кімнати дуже високі. Прості меблі, успадковані від попередників – Йоана Павла I і Павла VI. У кутку спальні стояв письмовий стіл. Йоан Павло II дуже любив за ним працювати, також і перед сном. Архієпископ Мокшицький пригадує, як кількома роками пізніше вже Бенедикт XVI пояснював йому перевагу письмового столу у спальні над кабінетним.

Тоді зрозумів, чому Святіший Отець Йоан Павло II так охоче працював у спальні. Там усі вікна можна було заслонити ззовні віконницями. Не падали сонячні промені, не світили ні місяць, ні світло вуличних ліхтарів. А в кабінеті одне з вікон завжди було відчинене. Така була традиція, не можна було його заслоняти. Саме з цього вікна Святіший Отець виголошував “Ангел Господній”. Воно було дуже велике і швидко нагрівалося. У кімнаті завжди було гаряче, а в спальні — ні. Окрім письмового столу у спальні стояли ліжка, шафа для білизни та комод, також фотографія батьків у срібній рамці. Над дверима — образ Брата Альберта Ессе Ното. Йоан Павло II, лежачи у ліжку, міг на нього дивитися. І дивився. У спальні була ще одна ікона — Милосердного Ісуса. Як каже архієпископ Мокшицький, можливо, не найціннішої мистецької вартості, але дуже важлива для Святішого Отця. Якимось чином Святіший Отець був з цією іконою пов'язаний. Її пожертвував йому отець кардинал Дескур. У кабінеті — велика ікона Ченстоховської Божої Матері. На письмовому столі — фотографія князя Адама Сапєхи. І сотні, точніше тисячі книжок. Була ще дуже велика фігура Божої Матері Непорочного Зачаття. Стара, дерев'яна, яка стояла на маленькому камінці в кутку кабінету. Дуже промовиста. Святіший Отець часто біля неї зупинявся і цілував її.

На поверсі були ще приватна каплиця, кухня, їдальня, ванна кімната, кімнати сестер Серцянок. Секретарі мешкали поверхом вище. Мій апартамент складався з маленької спальні, вітальні, коридору і ванної кімнати. Вікна виходили на площу святого Петра. Були малесенькими. Якщо хтось дивився знизу, міг судити, що приміщення були дуже низькими, але так не було. Мали до трьох метрів заввишки. Поруч мешкав Станіслав Дзівіш. Не мусили мешкати на поверсі Папи. Йоан Павло II мав дзвоник. Коли потребував, то дзвонив. Робив це рідко, бо протягом дня і так майже увесь час були разом. Від ранкової служби аж до останньої вечірньої молитви. Хоч, як розповідає архієпископ, здавалося, що Папа дзвонив у дзвінки, не обов'язково потребуючи допомоги. Особливо так здавалося у Кастель Гандольфо, де система з дзвінком працювала схоже, а Святіший Отець був більш розслаблений. Для нього це була свого роду забава, певний дотеп. Святіший Отець ніколи не казав, що це забава чи дотеп, але ми це знали завжди. Адже це не був один дзвінок, це була ціла серія дзвінків. Так собі спеціально дзвонив: дзвонь, дзвонь, дзвонь, дзвонь... Було чути на увесь двір. Дуже, дуже голосно.

- І хто тоді біг до Святішого Отця?

- Тоді бігли усі.

- І коли ви вже прибігали, то що казав Святіший Отець?

- Часом питав, де якась сестра, що мала до нього прийти, а не прийшла. Іноді хотів у нас щось запитати або просто побачити. Власне, ми пізнавали по дзвінках, чи Святіший Отець має потребу, чи йдеться тільки про легкий жарт. У Кастель Гандольфо я мешкав навпроти отця Станіслава, отже, після “нормального” дзвінка бачив, чи йде він до Святішого Отця. Якщо він ішов, то я вже не йшов. А якщо ні — то біг я. Ну, а коли чули серію дзвінків, то, зазвичай, бігли усі разом.

- У Ватикані система показувала, чи прийшов хтось після дзвінка до Святішого Отця.

- У Ватикані було так, що коли Святіший Отець дзвонив, то в нас і у сестер запалювалося світло. Якщо хтось із нас відповідав на дзвоник, то у решти світло загасало. Але він рідко дзвонив у Ватикані. Дуже рідко. Завжди був самодостатнім. Намагався бути, до кінця.

З папським апартаментом, окрім стандартної клітки при сходинах, поєднували їх ліфт і вузька аварійна сходинова клітка. Була дуже практичною, бо знаходилася поруч із нашими кімнатами і поблизу каплиці Святішого Отця. Користувалися нею, власне, не тільки в аварійних ситуаціях.

Обов'язки другого секретаря

“Мецю, співай!” або домашні концерти.

І несповнена мрія про Бескиди

Було їх багато, дуже багато. Настільки багато, що часу не вистачало на власне життя. Другий секретар відповідав за канцелярію Святішого Отця. Секретаріат держави Апостольської Столиці приносив документи, а також листи від вірних. Отець Мокшицький їх переглядав і готував для Папи. Я організовував теж життя всередині дому, — каже. Запрошував гостей на службу Божу, яку Святіший Отець відправляв щодня вранці. Приймав також паломників. Щодня приймав. Водив відвідувачів на приватні зустрічі між аудієнціями, які відбувалися поверхом вище з 11 до 13 години.

- Важко було?

- Це було не важке служіння. Більш офісне. Потребувало довгого дня роботи.

- Увесь світ хотів зустрітися зі Святішим Отцем...

- Ми розпочинали рано-вранці, закінчувалося усе пізно ввечері. Ми перебували разом зі Святішим Отцем від ранкової святої служби аж до останніх годин. Були при ньому безперервно. Коли споживав їжу, зустрічався з гостями, коли молився і коли працював.

- А були звичайні розмови, не про обов'язки, а лише від серця?

- Святіший Отець не мав на це надто багато часу. Його розпорядок дня був дуже напруженим. Ми теж не хотіли йому забивати голову своїми справами. У голові мав увесь світ. Але коли ми від'їжджали на канікули у Кастель Гандольфо, то вибиралися на довгі прогулянки. І тоді можна було спокійно порозмовляти. Розповісти щось про своє життя, про найближчу рідню, про Церкву, про свою дієцезію. Тоді ми мали більше часу. Проте протягом року розмови були коротшими. Якщо не було нікого на обіді і ми їли у найближчому колі (Святіший Отець і ми, секретарі), то тоді мали можливість порозмовляти зі Святішим Отцем.

- Про що тоді розмовляли? Чи Йоан Павло II ділився із своїми секретарями тим, що лежить на серці?

- Іноді Святіший Отець розповідав про те, що трапилося протягом дня, розмовляли про плани на наступний день, але щоб ділитися якимись своїми проблемами, труднощами, то радше цього не робив.

- Із Господом Богом ділився?

- Скоріше з Господом Богом вирішував свої справи.

- А був хтось, окрім Господа Бога, з ким Святіший Отець ділився своїми проблемами?

- Отець кардинал Мар'ян Яворський, отець професор Тадеуш Стичень. Це були найближчі йому особи. Ми були для щоденності, для приготування документів. А якщо потребував ради у якійсь важливій, так би мовити “професійній”, справі, то завжди радився з компетентними особами.

Каже відверто, що був лише скромним секретарем. Скромним, який знав своє місце. Тому розмови про проблеми Папи, про проблеми Церкви, були домінантою найближчих — духовно і інтелектуально — Святішому Отцю. Але надходив час відпустки, виїзду до Кастель Гандольфо. Коли питаю про найприємніші серцю згадки тих років, архієпископ розповідає про прогулянки у садах літньої папської резиденції.

- Святіший Отець виїжджав до Кастель Гандольфо після Великодня, після Різдва Христового і на канікули, власне: на кінець липня, серпень і майже до кінця вересня. Яюсь після Пасхи я пішов зі Святішим Отцем на прогулянку в сад. Ми підійшли до фігури Божої Матері Непорочного Зачаття. Мали там помолитися *Regina Caeli*. Святіший Отець промовляв це латиною. Я, коли ми вже наближались до цієї фігурки, боявся, бо бачив, що зараз буде молитва, а я забув відповіді. Але це не було трагічно, Святіший Отець промовляв разом зі мною і мені вдалося. Проте пам'ятаю той власний неспокій.

- Чула, що Святіший Отець любляв співати в тих садах?

- Були спільні прогулянки, ми молилися Розарій, і отець Стичень, який гуляв з нами, підкидав якісь філософські рефлексії. А потім, коли ми поверталися додому, тоді перед фігурою Божої Матері співали Апель Ясногурський і марійні пісні. Святіший Отець завжди казав: “Мецю, співай!”. І ми мусили співати якусь пісню. На кінець дня Святіший Отець любив співати пісню, яку роками виконували на байдарках: “Та, яку земля і море слухає, Єдина моя після Бога надія”.

Цієї пісні не знаю, отже, архієпископ починає наспівувати:

Та, яку земля і море слухає,

Єдина моя після Бога надія.

О Зірко морська, о Свята Дівиця,

Надій моїх небесний якір!

Тебе на допомогу заблукалий моряк кличе,

Подивися, яким страшним морем пливе!

Одні, розбиті, на морському дні гинуть,

Інші до тебе за допомогою пливуть.

*Щасливі, які оминули скали,
І, перепливши повні зради вали,
На безпечний берег своє життя виносять
І, падаючи на обличчя, допомогу Твою голосять.*

*Ніч мене обійшла, звідусіль б'ють тривоги,
Вже не знаю, якої маю триматися дороги:
Але, як спустиш на мій човен промені,
То світити мені будуть лише нічні тіні.*

*О, яка ж довіра в моєму серці народжується,
Що тебе звати мамо, і зватися сином гідно,
На грізних хвилях щасливо попливу,
Упевнений у твоїй милості серед бурі не загину.*

- Це була одна з найулюбленіших пісень Святішого Отця. Співали її завжди, коли поверталися додому.

- Думала, що “Варка” була улюбленою оазовою піснею Папи.

- Це у подорожах, а вдома чи на прогулянках в Кастель Гандольфо її не співали.

- Ви знали ці всі пісні чи мусили їх вивчити?

- Деякі знав, “Та, яку земля і море слухає...” теж знав, але не всі куплети. Святіший Отець трохи мені допомагав, і таким чином я запам'ятав увесь текст.

- Адже як Святіший Отець сказав: “Мецю, співай”, то вже не було виходу?

- Так, але я якось давав собі ради.

У Кастель Гандольфо співали не лише релігійні пісні. Коли до літньої резиденції заїжджали друзі з Польщі, то традицією довгих літніх вечорів був спільний спів патріотичних пісень. Святіший Отець ніколи не плакав, — каже архієпископ, але кілька разів бачив його насправді зворушеним, зі сльозами на очах. Між іншим, власне тоді, коли співали ці пісні.

- Які це були пісні?

- “Червоні маки”, “Війнонько, війнонько”. Ці любив найбільше. Але ми співали і багато інших. Хто не знав текст, отримував пісенник.

- Святіший Отець сам охоче співав?

- Охоче і голосно. Йому додавалися сили. І варто сказати, що він один не потребував пісенника. Усі пісні знав напам'ять.

- Довго так співали?

- Довго, іноді годинами. Святіший Отець це дуже любив і часто при цьому розчулювався.

- Чому? Казав Вам колись про це?

- Був великим патріотом, великим. Любив Польщу і сильно за нею сумував. Мав мрію, яка не встигла сповнитися... Хотів ще раз поїхати у Beskidi. Коли був ще молодим священиком, то обійшов їх усі. Дуже хотів туди повернутися. Коли я перший раз приїхав до Кастель Гандольфо і вперше ми пішли на прогулянку, то Святіший Отець сказав: “Я обійшов тут кожний закуток. Але на початку теж не міг себе віднайти. Бракувало мені гір, бракувало мені Beskidiv. Дуже хотів би туди коли-небудь повернутися...”

- Чому не вдалося?

- Ця тема дуже часто поверталася в розмовах з архієпископом Міхаліком. Але матеріальні умови, інфраструктура в Beskidaх не дозволяли там прийняти Святішого Отця. Його і увесь папський супровід. На жаль. Адже дуже цього хотів.

Частіше кажуть про любов Йоана Павла II до Татр і татрських гуралей. Про них, як каже архієпископ, теж часто пригадував. Захоплювався їхньою силою духа і вірністю. Довго переживав святу службу і гуральську обіцянку, дану під Великою Кроквією у 1997 році. Коли йому співали “Гуралю, чи тобі не жаль...”, — ледве стримував сльози. У Татри, вже будучи Папою, повертався, в Beskidi — ні. Певно, що і через це настільки сильно за ними сумував. Найвищу вершину Beskidiv підкорив 5 серпня 1955 року. На найвищій верхівці Тарніци стоїть хрест, як пам'ять про похід Кароля Войтили. Ось така невиконана польська мрія. Щоб повернутися на старі бескидські шляхи.

Коли був уже старший і слабкіший, по Кастель Гандольфо ходив щораз менше. Але до кінця не полишав прогулянок. Просто проходив вже менший відрізок маршруту. Але проходив. Мав це в крові, — каже архієпископ. Згадки про польські, гірські шляхи поверталися з подвійною силою, коли до Кастель Гандольфо з'їжджалися дружні родини з Польщі. Це було близько 15 — 20 родин. Родини Рибіцьких, Малецьких, Тарновських, Цісельських. Домовлялися між собою, яка родина і коли відвідає Святішого Отця. Приїжджали на Різдво Христове і на канікули. Зазвичай, на тиждень, іноді на десять днів. Мешкали у сестер в Кастель Гандольфо. У сестер, що займалися лікарнею. Були щодня запрошені на святу месу і на спільний обід. Ну і на згадані вечірні концерти. Колядки на свята, патріотичні пісні в канікули.

- Тішили Святішого Отця ці відвідини?

- Дуже. Пригадували разом старі часи, походи в гори та на байдарках. Ну і ту славетну святу месу на оберненій байдарці. Пам'ятаю, як казали, що Святіший Отець завжди був вимогливим до них. І коли вирушали в похід, застерігали: “Не пускати дядька вперед, бо нас замучить”. Святішого Отця зворушували ці згадки. Потім довго пригадував ці зустрічі. Було дуже родинно, дуже сердечно, по-рідному.

- Святіший Отець теж пригадував чи переважно слухав?

- Головні гості розповідали, але Святіший Отець часами долучався. На подібній першій зустрічі вразила мене його безпосередність, надзвичайна природність. З

гостями з Польщі відкривався і поводив себе як один з них. Якби не папський одяг, то ніхто ззовні ніколи б не подумав, що це Папа і його гості. Просто група друзів. Але були і такі хвилини, коли він ставав відсутнім. Молився, роздумував. А вони тоді казали: “Дядькові не треба зараз перешкоджати”. Знали, бо так само було в минулі роки, на байдарках.

Щоденність

Кава з молоком, кільця на скатертині
І папське “око”, яке відганяє турботи

Любив спостерігати за сходом сонця. Також через це прокидався раніше — о 5.15, найпізніше о 5.30. Будучи вже старшим, трохи згодом, але знову не пізніше 6 години. Потім ранковий туалет, і знаю, що перед святою службою Святіший Отець завжди молився Розарій. Молився Розарій, лежачи хрестом. Потім були його приватні молитви. Далі — це перед святою службою — приходив до каплиці і там готувався до евхаристичної жертви. Це було для нього дуже важливо.

- Служба була о 7.30 годині? У ширшому колі?

- До кінця понтифікату завжди на святій месі було принаймні кілька осіб. Може, вже не 30 — 40 осіб, як колись, а 10 — 15 (щоб Святіший Отець сильно не змучувався). Адже з кожним, хто був запрошений на службу, Святіший Отець після меси вітався. Питав звідки походить, що робить. Для кожного мав якесь добре слово.

- Кого на ці служби запрошували?

- Це були різні гості. Часто з Польщі. І духовні, і світські особи. Писали прохання, що в цей час перебувають у Римі і сильно прагнуть взяти участь у цій ранковій папській службі. Часом це були прохання, підтримувані єпископами чи настоятелями. Прохань було дуже багато, біля двохсот щоденно. І це від нас залежало, кого запросити, а кого, на жаль, ні.

- Тягнули жереб?

- Зазвичай, з листа можна було зрозуміти, кого можна і треба запросити, які наміри ним керують, коли просить про зустріч зі Святішим Отцем.

- Чи звичайна людина, без підтримки єпископа чи настоятеля, мала шанс?

- Приходили також звичайні, прості люди. Іноді хтось писав: “Прагненням мого життя є зустріч зі Святішим Отцем. Знаю, що таких людей є тисячі, і маю маленькі шанси. Чи жодних...”. І тоді ми вважали, що таку особу варто запросити. Мала відвагу написати до Святішого Отця. Написала з великою покірною, не накидаючись, не посилаючись на знайомства. І запрошували.

- Зараз багато осіб подумає: “От я глупий, теж міг написати. Так же сильно мріяв про таку зустріч...”.

- Багато мріяло, сотні тисяч, мільйони. Тому Святіший Отець дуже переймався тим, щоб запрошувати людей на месу. Тому так сильно турбувався про те, щоб

зустрічатися з людьми під час генеральних аудієнцій і після них. Вреши, тому так багато подорожував. Щоб бути близько. Не тільки в думках і в молитві, а й тілом.

- Повернемося до ранкової служби в папській приватній каплиці. Після меси Папа не залишав своїх гостей. Запрошував на зустріч?

- *Закінчувалася свята служба і всі гості були запрошені до великої зали, так званої приватної бібліотеки Святішого Отця. Туди через 10 — 15 хвилин після служби приходив Святіший Отець, вітався з усіма і кожному дарував на згадку розарій.*

- Ніхто не виходив від Святішого Отця без розарію...

- *Святіший Отець добре знав, що це для кожного буде цінним даром і що це буде певним зобов'язанням до розарійної пам'яті, до молитовної пам'яті. Сам він ніколи не розлучався із розарієм. Завжди молився. Кілька разів на день.*

Після святої служби був сніданок. Коли Святіший Отець був повен сил, то щодня запрошувалося кілька гостей. Коли був слабший, то їв сніданок у колі найближчих співробітників. Але ніколи не їв сам. Не любив цього. Архієпископ Мокшицький згадує, що навіть у лікарні хтось завжди складав компанію Папі при споживанні їжі. Сніданки були завжди традиційні, польські. Готували їх сестри-серцянки з Кракова. Добре знали, що Йоан Павло II любив найбільше. *Якийсь сирок, ковбаса і яєчня, багаті сніданки. Святіший Отець пив теж каву з молоком.* Великий сніданок на довгий, важкий день.

Вже 9.30. Сніданок завершився. У коридорі чекають італійські газети. Святіший Отець їх переглядає, потім іде до кабінету і там готується до занять. Пише листи, проповіді, енцикліки. У нього є час до 11.30, адже тоді розпочинаються аудієнції. У кабінеті він не тільки працює. Як каже отець Мокшицький, часто і молиться. Часом виходить на терасу, де молиться Розарій. *Часто робив це теж у ранні години. На терасі і на даху був маленький сад і там Святіший Отець любив молитися. Був це ближче до Бога. Щоп'ятниці відправляв там хресну дорогу. Сам велів встановити в цьому місці стояння.* Об 11.30 розпочиналися аудієнції. Перед аудієнцією — коротка адорація в каплиці. Зазвичай, адорації тривали до 13 години. Окрім вівторків і серед. Тоді приватних аудієнцій не було зовсім. У середу була генеральна аудієнція, а вівторок Йоан Павло II мав вільний.

- Чому саме вівторок?

- *Так Святіший Отець собі запланував. І ці вільні вівторки серед усього тижня Святіший Отець любив найбільше.*

- Як їх проводив?

- *Ми виїжджали вранці, після сніданку. Перед тим поліція робила розвідку, готувала якесь затишне місце, де ніхто не перешкоджав би Святішому Отцю і де нікому не перешкоджали б люди, що були разом з Папою. Близько 10.30 ми були на місці. І відразу йшли на прогулянку.*

- Це ж не були далекі виїзди. Куди саме?

- Наприклад, до санктуарія Божої Матері в Монтореллі. Від Ватикану приблизно півтори години. Але іноді ми їздили і далі. До Тосканії, в Доломіти. Місце завжди обирали жандарми з Ватикану. Їхні дружини готували обід. Можна сказати як подяку Святішому Отцю. Ми приїжджали на місце, йшли відразу на прогулянку, а вони розкладали стіл і туристичні стільці. Ми їли під відкритим небом з пластикових тарілок. Зупинялися табором. Майже так, як Святіший Отець ставав табором, коли їздив з молоддю в гори. Ще до обіду Святіший Отець мав час на якусь книжку. Після обіду до 18 години молився і читав або писав, якщо працював з якимось документом. Іноді ввечері жандарми розпалювали вогнище. Ці табори мали, власне, скаутське завершення. Ми сиділи біля вогнища разом з поліціантами з Ватикану (які приїхали з нами) і з італійськими, які забезпечували місце. Пригадували минуле, співали. Це були чудові хвилини, і дуже подобалися Святішому Отцю. Увечері ми поверталися до Ватикану.

- Хто ще складав компанію Святішому Отцю в тих виїздах?

- Зазвичай, один або два секретарі і завжди хтось ще. Хтось із курії або з гостей, що приїхали. Отець Стичень, отець Рилко, отець Новацький. Спочатку ми виїжджали два рази на місяць. Потім вже один раз. Але, незважаючи на те, виїжджали ми чи ні, вікторки у Святішого Отця були вільні від аудієнцій.

- Скільки гостей на день Святіший Отець приймав на аудієнціях?

- Від кількох до кільканадцятьох. Кожній особі відводив від 10 до 15 хвилин. Зустрічі з главами держав тривали щонайменше півгодини. Але часто ці аудієнції тривали довше і обід був о 13.30. Іноді Святіший Отець мав трохи часу, щоб відпочити перед обідом, але переважно завжди одразу після аудієнції ми йшли на обід. Гості приходили раніше, чекали в залі. Святіший Отець приходив до них, вітався, запрошував до каплиці. Коротенька індивідуальна молитва і після неї всі разом йшли до їдальні на спільний обід.

- У Ватикані кажуть, що за Йоана Павла II ніколи не було відомо до останньої хвилини двох речей: о котрій годині і з ким з'їсть обід...

- Це правда. Так було. Якщо мали бути якісь симпозиуми, то планувалося раніше, що учасники прийдуть і на обід. Так само було при візитах *ad limina*. Єпископи приїжджали на вечерю. Святіший Отець тут мав повну свободу. Кого хотів запросити (бо якраз був у Римі), того й запрошував.

- А мав таких осіб, з якими особливо любляв їсти?

- Думаю, що з отцем кардиналом Яворським, з єпископами польського єпископату, з отцем Тадеушем Стичним і, звичайно, з друзями з краківського середовища. У неділі і свята ми часто запрошували більше осіб, більше гостей з Польщі. Були завжди привілейовані. Таким чином Святіший Отець мав з ними контакт, міг дізнатися більше про політичну ситуацію в країні, про ситуацію із Церквою в Польщі. Це було для нього важливо. Окрім того, просто любив ці "польські" обіди. І дуже з цього радів. Все ж таки запрошував до столу друзів. Ще й з Польщі. Отже, удвічі ближчих йому.

- Напевно тоді було весело при столі. Лише старі-добрі знайомі...

- Було весело. Отець єпископ Єж казав так: “Святіший Отець, я перепрошую, але розповім жарт”. І розповідав різні кумедні історії. Наприклад: “Я приїжджав до єпископа Строби, іноді без попередження, іноді ввечері, з сердечним візитом. І одного разу єпископ Строба каже мені: “Якщо ще раз приїдеши до мене без попередження, то відпушу на тебе собаку”. А я кажу до нього: “А ти бачив колись, щоб пес кидався на їжака?”. Святіший Отець щиро тоді сміявся. Це, власне і були дружні домашні зустрічі за обідом.

- Що подавалося на обід?

- Святіший Отець не мав спеціальної дієти. Найчастіше подавалися страви італійської кухні, незважаючи на те, що готували польські сестри. По-італійськи готували прекрасно. Завжди якась невелика холодна закуска, на перше — паста або макарони, потім якесь м'ясо. Завжди мали також десерт.

- Чи Святіший Отець мав якісь улюблені страви?

- Важко мені сказати, бо коли я став секретарем, то сестри вже добре знали, що любив Святіший Отець і подавали це. Але я бачив, що любив солодощі.

- Кремові тістечка...

- Кремові тістечка — це з дитячих років. Насправді їв усе. Ніколи не вередував, ніколи нічого не відсталяв. Але солодощі любив найбільше.

Після обіду трохи відпочинку і знову праця. Йоан Павло II зачиняється в кабінеті. Знову пише і читає. Як каже отець Мокшицький, читає свою літературу.

- Яку?

- Читав життєписи святих, читав праці сучасних теологів. Часто звертався до наукових книг, до моральної теології, до біоетики. Час від часу діставав Трилогію Сенкевича, щоб пригадати... Жив тією історією. Минуле було для нього безперестанно живим. Після читання Святіший Отець приймав нас — секретарів. Приблизно півгодини займали в нього перегляд і підпис листів, які ми йому приготували. З 18 до 19 години мав аудієнцію з найближчими співробітниками, можна сказати, з міністрами. Кожного дня приходив хтось інший. У понеділок був секретар держави, тобто прем'єр. У вівторок віце-секретар. У середу — міністр закордонних справ. У четвер — кардинал з якоїсь конгрегації. У п'ятницю завжди голова Конгрегації Науки Віри. У суботу — кардинал від номінації єпископів.

- І потім вечеря?

- Ще перед тим, як сідали за вечерю, Святіший Отець ішов до каплиці. Молився брев'ярій, вечірню і інші власні молитви. Вечеря було о 19.30. Іноді були якісь гості. Якщо ні, то ми були тільки удвох. За вечерею Святіший Отець завжди переглядав інформацію про головні теми новин дня у польських Вістях. Якщо було щось цікаве, то дивився далі. Якщо вечеря була довшою, то ми дивилися також італійські новини дня.

- Любив переглядати новини дня?

- Так, бо це його цікавило. Але не дуже довго, тільки початок, щоб побачити, що діється.

- Коментував?

- Рідко. Людські трагедії і нещастя завжди його сильно доторкалися. Довіряв ці справи Господу Богу в молитві. Пам'ятаю новину, про яку ми дізналися під час вечері. Це було вбивство коменданта швейцарської гвардії і одразу ж пізніше смерть одного з солдатів. Пам'ятаю, як Святіший Отець промовив: “О Боже!”

- А коли переглядав те, що діялося в Польщі? Наприклад, вибори — президентські у 1995 році, потім у 2000; парламентські у 2001... Що казав?

- Зазвичай, мало коментував, радше мовчав. Але з виразу обличчя можна було багато зрозуміти. Йому було прикро, що до влади прийшли посткомуністи.

- Правда, що Святіший Отець був уболівальником і охоче дивився матчі?

- Не присвячував цьому багато часу, але треба визнати, що завжди цікавився і питав результат.

- Питав про якийсь конкретний матч, конкретну команду?

- Загалом не виявляв своїх симпатій, але, звичайно, не було таємницею те, що його улюбленою командою була “Краковія”. Натомість у інших матчах радше не казав, за кого вболіває. Просто питав результат. У був у курсі справи.

- Власне, був такий матч, коли Йоан Павло II і кардинал Дзівіш стали на протилежні боки футбольної барикади. Папа вболівав за краківську “Віслу”, а кардинал Дзівіш за римське “Лацио”?

- За моїх часів я не пам'ятаю такої футбольної ситуації. Отець Станіслав дуже цікавився матчами, саме він завжди інформував Святішого Отця: хто коли виграв і яка ситуація на табло.

- Кардинал регулярно дивився матчі? Ви теж?

- Я менше був зацікавлений, але отець Станіслав був дуже систематичний.

Вечері були легкі. Якийсь бульйон чи овочевий суп, але не важкий польський, а легкий, італійського типу. Потім, можливо, якийсь шматочок м'яса. Десерт сестри, зазвичай, не подавали, бо Святіший Отець боровся з надмірною вагою. Але він настільки сильно любив солодощі, що дуже часто давав сестрам знак, що все-одно попросить тістечко. Цей знак ми вже всі знали. Не мусив нічого казати. Тільки, не дивлячись навіть у напрямку сестер, креслив вказівним пальцем кільце на скатертині. Креслив і креслив. І усміхався при цьому загадково. Виглядало це дуже забавно. А сестри не мали виходу і мусили принести тістечко.

Під час вечері розповідали про те, як пройшов день, що трапилося, з ким зустрілися. Розповідали вони — секретарі. Адже Святіший Отець, як завжди, слухав. Іноді запитував про програму на наступний день. Практично завжди так було. Хотів слухати. Тому Мецю розповідав — про життя, про Церкву. Як сам каже — нічого надзвичайного. Ось такі щоденні проблеми. Йоан Павло II зосереджено слухав.

Усміхався, потакував. Ніколи не був занадто відкритий. Найближчі знали добре, що не мусив ні питати, аби знати і розуміти, ні казати, аби допомогти молитвою. Проте саме до нього можна було принести свої турботи. І приносили. Мецю теж приносив. *Святіший Отець завжди тоді казав: “Ну, то будемо молитися”,* — розповідає архієпископ. Не випитував, не потішав. *Можна було подумати, що це сурово, холодно. Але я знав, що можу покладатися на Святішого Отця як на Завіши. Мав над нами опіку, свою молитву. Щоденно нас благословляв.* Коли питаю про турботи, з якими архієпископ ходив до Папи, чую, що ходив переважно з чужими. Хтось просив про молитву в нещасті, хтось був хворим і чекав на операцію. *Колега священик мав операцію з пухлиною мозку, то про такі речі і казав.* Сам переконується, що Бог ошадив для нього проблем, тому просив за інших. А Йоан Павло II слухав і молився.

- Радощами Ви теж ділилися зі Святішим Отцем?

- *Я розповідав про своїх батьків, братів та сестер. Розповідав, коли у сестри народжувалися діти. Він був завжди зацікавлений, бо знав наші родини. І охоче слухав. Але ми не хотіли забирати в нього багато часу. Не закидували його власними справами.*

Після вечері Святіший Отець ішов до кабінету. До 21 — 21.30 години ще працював. Читав, писав, опрацьовував документи. Близько 22 — 22.30 останній раз перед сном заглядав до каплиці. *Це була приватна молитва. Можна сказати, що це був Апелъ Ясногурський.*

- Довго молився перед сном?

- *Це були короткі відвідини.*

- Не був змучений таким довгим днем?

- *Лягав між 22.30 і 23 годинами. Мав дуже сильний організм. Вистачало шість годин сну і вставав відпочилий. Був міцною людиною, швидко відновлював сили. Це було видно і протягом дня. Йому вистачало прилягти на чверть години — і втома минала. Так само було і під час паломництв. Тисячі кілометрів, десятки зустрічей і сотні тисяч паломників — зусилля, що перевищують сили понад семидесятирічної людини. Так могло здаватися. Хвилина перепочинку, короткий сон після обіду, і знову був вулканом енергії. Знову мав крила. Іноді ми не могли надивуватися.*

Не могли надивуватися також тій речі, що Святіший Отець — хоча й був щораз старший і слабший — нізащо не хотів змінити свій план дня. Просили, переконували. Даремно. В останні роки вставав пізніше — на цілі півгодини. Потім усе йшло вже тим самим, добре відомим ритмом. Не пропускав жодної молитви. Постійно багато читав. *Ми його заохочували, щоб відмовився від деяких релігійних практик або трохи менше читав, але він сказав, що ніколи цього не зробить, бо це його тримає в доброму стані. Читав усе. Коли отримував книгу, не дозволяв її відкладати до бібліотеки. Просив залишити її на письмовому столі. Мав принаймні переглянути, прочитати кілька сторінок. Іноді ми з професором Стичним жартували, що книжки були наркотиком Святішого Отця. Не було такої, яку б він байдуже оминув. Десь лежить, то він одразу затримується і переглядає з великою*

зацікавленістю. Читав по-англійськи, по-німецьки. Мені видавалося, що протягом дня ці хвилини він любив найсильніше. Коли міг просто в спокої почитати.

Любив теж вівторки, коли міг виїхати за місто і там, у спокої, віддавати себе молитві і... читанню. Любив недільне відвідування римських парафій. Дуже це любив. Казали про нього, що був настоятелем світу, адже так багато подорожував. Але він відчував себе теж і настоятелем Риму, тому так часто подорожував Римом. Завжди, коли мав вільну неділю, коли не було жодних урочистих богослужінь, то ми їхали до наступної римської парафії. Дуже хотів їх усі відвідати. Це стало для нього справою честі. Парафій було понад триста. Не встиг відвідати, здається, вісім. Дуже шкодував. Але не вистачило часу і сил. В останні роки, коли мав більші труднощі з пересуванням, не припинив виїзди до парафій, але їздив менше. Зате частіше запрошував парафії до себе, до Ватикану.

- Як виглядав такий візит парафії у Ватикан?

- Представники парафії приїжджали на святую службу до Зали Павла VI. Хто хотів і міг, той і приїжджав. Зазвичай, на таку службу ми запрошували дві або три парафіяльні спільноти. Спочатку була звичайна свята служба, потім делегації підходили до Святішого Отця. Це були дуже родинні зустрічі. Парафіяльні, а не офіційні, папські. Парафіяни були йому за це дуже вдячні. Розуміли, що не може вже часто до них їздити, але відчували, що не забув про них. Дуже охоче приїжджали на ці зустрічі.

- Чому це було так важливо для Святішого Отця?

- Окрім того, що був Папою, був також єпископом Риму. Знав, що, будучи єпископом, мав відвідувати свої парафії. Так робив у Кракові, так чинив і у Римі.

Кожного року чекав на Великий Тиждень. Це був для нього особливий час. Не тільки Різдво Христове, хоча найближчі знали, що до вертепів і колядок мав велику слабкість. Окрім сходів сонця, задля яких вставав раніше, любив теж сонячні заходи. Я бачив це, коли ми поверталися з прогулянок у Кастель Гандольфо. Ми поверталися на вечерю. У вересні в цей час, близько 19.30, сонце вже заходило. Ми завжди на мить затримувалися, щоб подивитися, як заходить за морем. Святіший Отець занурювався у молитву.

- А чого не любив?

- Не любив нове взуття і носив старе настільки довго, наскільки міг. Іноді вже навіть телебачення звертало увагу на те, що Святіший Отець має подерті чи пошкоджені чоботи, але завжди були труднощі з їхньою зміною.

- Які труднощі?

- Труднощі із тим, щоб підійшли. Це були шкіряні чоботи, пошиті за мірками спеціального шевця. Але все-одно спочатку мали докучити.

- Натирали?

- *Натурали. Спочатку були трохи незручні. Святіший Отець цього не любив. Хотів ходити в старих, зручних, бо були вже розношені. Але кінець-кінцем давав себе переконати.*

- Не любив нового взуття і чого ще?

- *Думаю, що іноді змучували його офіційні візити, хоча ніколи не нарікав. Не тужив за своїм офіційним одягом. Комжа, мусет... Хотів носити звичайну сутану з хрестом, але довгий час відповідальні за протокол не дозволяли йому це робити. У кінці виграв, бо під кінець понтифікату приймав глав держав вже тільки у сутані. Це можна побачити на фото.*

На фотографіях не видно, як духом підтримував своїх секретарів. Архієпископ Мокшицький розповідає, що коли почував себе змучено чи був просто не в гуморі, то Святіший Отець одразу це бачив. *Або посміхнеться, або моргне — і людині відразу ставало легше.* Але ніколи не питав, що сталося. Чекав, коли сама розповідь. А якщо не казала, то розуміюче моргне, посміхнеться. І все вже було світлим. Було добрим.

Молитва

Хресна дорога на даху,
папірці на клінічнику
і приватне Urbi et Orbi перед сном

Визначала ритм його дня. Перед ранковою службою в спальні молився Розарій, лежачи хрестом. Потім — приватні молитви та розважання в каплиці і свята служба. Перед аудієнціями адорація. Дорогою на обід — коротке привітання Ісусу. *До каплиці заходив перед і після кожного споживання їжі. Молився усіма літаніями до святих. Дуже їх любив.* Кожного четверга — молитва до Святого Духа. Щоп'ятниці — хресна дорога в саду на терасі. Коли хотів побути насамоті, коли мав якусь проблему, котрею хотів поділитися з Господом Богом, то одягав пелерину і виходив на терасу. *Добре пам'ятаю цей образ. Одягає пелерину і марширує на терасу. Там мав спокій, трохи зелені, вид на площу святого Петра. Був з природою, яку любив. Завжди ближче до Бога...*

- Напевно молився так, як відпочивав... Так писав Андре Фросард.

- *Молитва була його природою, його щоденністю. Коли виходив на богослужіння, коли їхав до Зали чи на парафію, навіть дорогою з апартаменту ці п'ять хвилин завжди був занурений у молитву — не звертаючи на нас увагу, вимкнений. Таких хвиль протягом дня було десятки. Ми знали, що не можна тоді перешкоджати Святішому Отцю, бо він є з Господом Богом. З'єднаний незвичайним чином.*

- Єпископ Малишяк казав так: “Ці, хто у Ватикані хоча б раз мали можливість взяти участь у святій службі в його каплиці, до кінця життя будуть мати образ заглибленого у молитву Папи, зануреного в екстаз. Це містичні стани...”

- *Святіший Отець був містиком. Виключався. І тоді не реагував на оточення. Йому не перешкоджав шум, не заважали шарудіння, люди навколо нього. Коли ми вранці*

разом з гостями приходили на службу Божу, то зустрічали Святішого Отця, що стояв на колінах, на клінчику. Велике враження, велике зворушення. Але це не тільки постава. Від Святішого Отця променіла сила, променіла святість.

Молився за кожного, з ким зустрічався. Молився перед і після зустрічі. Казав: “Буду пам'ятати в молитві”, “Молюся за тебе”. Це не були пусті слова. Святіший Отець був надзвичайно інтелектуально здібною людиною, мав прекрасну пам'ять. Колись сказав: “Молюся за увесь світ”. А потім під час вечери почав згадувати держави, республіки в Африці та в Азії. Я подумав, що він насправді молиться за цілий світ. Увесь світ огортає думкою і молитвою. Конкретні країни, конкретні регіони, конкретних людей. Він це мав у пам'яті.

- А кого або що не тримав у пам'яті, мав на папірці...

- Ми клали їх Святішому Отцю на клінчику. Тридцять-сорок щоденно. Це були прохання, надіслані у Секретаріат держави. Ми їх переписували на машині, а потім вже на комп'ютері. Конкретна дата, прізвище, країна походження, ну і прохання. Чи, власне, хто і що просить. Коли Святіший Отець приходив вранці до каплиці, папірці вже на нього чекали. Він їх читав і представляв Господу Богу.

- Усі?

- Усі. Це були прохання від вірних з різних сторін світу. Часто про навернення, оздоровлення, успішну операцію. Також в інтенції померлих, близьких. Дуже багато було прохань про дар батьківства.

- Приходили потім зворотні листи? Про те, що здійснилося?

- Часто. Найбільше, здається, було подяк за отриману благодать батьківства. Усі ці листи були потім архівовані.

- Йоан Павло II чинив дива...

- Мій колега, з яким я навчався в Італії, походив із Сицилії. Він певного дня попросив мене, щоб я переказав Святішому Отцю прохання про щасливу операцію для його мами. Прохання я передав. Святіший Отець відправив у цьому намірі службу. Потім колега розповів мені незвичайну історію. Тої ночі його мамі снилося, що Святіший Отець прийшов до неї і погладив її по голові. А лікар — вже після операції — в розмові з найближчими родичами сказав, що відчував, ніби якась рука його провадила. Не знав, що Папа молився за успіх цієї операції. А коли дізнався, то прагнув приїхати до Святішого Отця і розповісти йому про те, чого досвідчив. Незабаром отримав щастя бути на аудієнції.

- А мама колеги одужала?

- Так, мама одужала. І дуже вдячна Господу Богу і Святішому Отцю Йоану Павлу II.

Щоденно мав і власні інтенції. Так, а коли був уже старший і слабший, просив, щоб їх теж записувати. Завжди була молитва в намірах усієї Церкви і дієцезії в Римі та працівників курії. Мав теж копію списку осіб, що працюють в курії. Копію з “L'Osservatore Romano”. Після служби Божої виймав ці папірці, переглядав і

молився. Це було для мене свідченням, що Святіший Отець ці імена і прізвиська обіймав своєю молитвою.

1991 року приїхав з архієпископом Яворським на папську ранкову службу. Правдоподібно, що тоді вперше побачив Йоана Павла II у молитві. Побачив наживо, зблизька... Розповідає, що бачив турботу про кожен жест і кожне слово. Бачив глибину поєднання з Христом. Коли Святіший Отець підносив Гостію, то дивився на неї з найщирішим поклонінням. Тільки Христос і він. Були тоді одним цілим. Молодому священику навіть і на думку не спало, через п'ять років замешкає над папським апартаментом і служитиме Папі аж до його смерті. Сьогодні розповідає, що протягом дев'яти років вчився в нього цієї молитви — простої і чистої, як молитва дитини.

Про дари Святого Духа молився щодня. Молитвою, якої навчив його батько. Це було давно. Був ще міністрантом. Не забув про неї, будучи наступником Святого Петра. Святіший Отець кожного дня просив про дари Святого Духа. При кожному дарі молився “Отче наш”, “Радуйся, Маріє”. Такою була його молитва. Про дар мудрості: “Отче наш” і “Радуйся, Маріє”, про дар розуму: “Отче наш” і “Радуйся, Маріє”, про дар уміння: “Отче наш” і “Радуйся, Маріє”, і так далі. Це була типова, особиста молитва Святішого Отця. Повний зміст цієї молитви ми пізнали в грудні 2007 року. “Тижоднік Повшехні” опублікував написану від руки нотатку Йоана Павла II:

Святий Духу, прошу тебе

про дар Мудрості для кращого пізнання Тебе і Твоїх Божих досконалостей,

про дар Розуму для кращого розуміння духа таємниць святої віри,

про дар Уміння, щоб в житті керувався засадами тієї ж віри,

про дар Ради, щоб у всьому в Тобі шукав раду і в Тобі її завжди знаходив,

про дар Мужності, щоб жоден страх або земні погляди не могли мене від Тебе відірвати,

про дар Побожності, щоб завжди служив Твоїй Величності з синівською любов'ю,

про дар Божої боязні, щоб боявся гріха, який Тебе, о Боже, ображає...

Йоан Павло II кожного дня молився також якоюсь літанією. Як каже архієпископ Мокшицький, дуже їх любив. Усі літанії до святих, лоретанську літанію, літанію до Серця Ісуса. Це все були традиційні молитви, подані Катехізисом Католицької Церкви. Він ними жив. Хтось колись сказав, що він не молився так, як відпочивав, але відпочивав так, як молився. Молитва з часом стала його відпочинком, ритмом його серця.

- Пам'ятаю епізод з катедри на Вавелю, біля вівтаря святого Станіслава. Отець архієпископ підсуває Папі брев'ярій з вечірнею, а Святіший Отець (як повідомили пізніше присутні там отці) відповідає, що цю недільну вечірню вже помолився і що хотів би відмовити Годину Читань з наступного дня, присвячену святому Йоану Еудесу... Було 18 серпня 2002 року...

- *Отець Дзівіш попросив отця інфулата Беланського, і Святіший Отець відмовив Годину Читань з наступного дня, як і завжди відмовляв. Усі літургійні години брев'ярія відмовляв з великою побожністю. Це не був навик, не було в цьому рутини. Це була глибока медитація — медитація псалмів. Тому це тривало так довго. Одні*

казали, що півгодини, інші, що 45 хвилин. Не знаю, не рахував, але пам'ятаю, що всі були здивовані. А Святіший Отець підпирав голову рукою і молився. Дуже зосереджено. Це був “масив молитви”. Це були найкрасивіші хвилини медитації не тільки для Святішого Отця, а також і для нас — для його оточення і для телеглядачів, які перебували в цій молитві разом з ним...

- Святий Станіслав був для нього особливою постаттю. Чула, що мав у приватній каплиці його реліквії...

- Мав їх набагато більше. Біля десяти. Серед інших — святих Петра і Павла. Коли проводилися дослідження гробу святого Петра, то їх перенесли у спеціальній шкатулці до приватної каплиці Святішого Отця. Були реліквії згадуваного святого Станіслава, був волос святого Максиміліана Кольбе. Були реліквії святого Брата Альберта. Якщо добре пам'ятаю, то також сестри Фаустини. Цілував їх кожного разу, коли проходив поруч. А коли вже не міг ходити, і ми його возили на візку, то завжди затримувалися перед тим столиком з реліквіями, щоб Святіший Отець міг віддати їм шану. Щоб міг їх поцілувати. Дуже їх шанував.

- Дехто сьогодні каже, що це варварство — шматувати улюбленого Папу...

- Сьогодні це важко собі уявити, особливо нам, хто був з ним щоденно. Але такою є традиція Церкви і, думаю, що має бути підтримана. Напевно після беатифікаційного процесу будуть прохання про реліквію Святішого Отця. Власне, вже з'являються. Папа сам віддавав пошану реліквіям, і це було для нього дуже важливо. Думаю, що дав нам приклад. Знаю це напевно.

Мав своїх улюблених святих: Станіслава, Войцеха, Франциска і Йоана від Хреста. Особливу шану віддавав теж сестрі Фаустині. Сам беатифікував понад 1300 осіб. Майже півтисячі оголосив святими.

- Чи Ви пам'ятаєте момент, коли вперше подумали: ця людина свята?

- Пам'ятаю, що таких моментів було багато. Скільки разів Святіший Отець залишав те, що навколо, і переносився в інший вимір, вимір молитви і абсолютного з'єднання з Господом Богом, стільки разів я думав, що це святість, цей особливий зв'язок з Христом. Потім я дивився на людей, які після зустрічі зі Святішим Отцем виходили перемінені, наповнені силою. Я знав, що в ньому мусило бити святе джерело. Великий дар, який приносив плоди у спілкуванні як з великими, так і з малими цього світу. Часами вистачало короткої хвили, того, щоб Святіший Отець пройшов або споглянув. У паломництвах я спостерігав реакцію натовпів. Хтось плакав і кричав: “Він на мене подивився”. Хтось інший стояв нерухомо. Так, як і ті люди, так і я відчував у Святому Отці Господа Бога, що проходить. Ніби його тінь проходить серед юрби.

- А тінню Йоана Павла II був архієпископ Мечислав Мокшицький... Як це — бути тінню святості?

- Я намагався використовувати цю благодать. Бути близько Святішого Отця, святої людини. І черпати з цього дару. Це надзвичайна благодать.

- Що Ви черпали з того дару?

- Дуже багато. Вчився у Святішого Отця молитви, постави до іншої людини, уміння слухати, а передусім миру, опанування себе і терпеливості.

- Ви молитесь сьогодні до Святішого Отця?

- Так, часто до нього молюся. І прошу, щоб чував наді мною, щоб мене провадив.

- І провадить?

- Провадить і допомагає. У різних ситуаціях. І я за це йому дуже вдячний. Тут у Львові намагаюся теж використовувати те, чого мене навчив, цю душпастирську відкритість. Я за природою несмілива людина, і це для мене не легко. Але намагаюся. За допомогою Бога і Святішого Отця.

- Чи носите в пам'яті якісь його слова втіхи? Коли не все йде згідно з нашими бажаннями...

- Конкретних слів у пам'яті не маю. Але маю перед очима Святішого Отця, який каже: "Будемо молитися". Він завжди важкі справи довіряв Богу і Матінці Божій. Робив стільки, скільки міг, іноді більше. Решту довіряв Богоматері. Мав у собі спокій і довіру. Цього мене навчив. Намагаюся робити стільки, скільки можу, і як вмю найкраще. А решта? Прошу, щоб діяв Господь Бог, щоб Божжа благодать допомагала моєму служінню, моїм словам, моїм вчинкам. Щоб допомагала людям розуміти, щоб діяла в їхніх серцях.

Запитала колись Артура Марего про фотографію, яка могла б бути символом понтифікату Йоана Павла II. Відповів, що обрав би останній знімок, який зробив Папі за життя. Це з хресної дороги: Йоан Павло II притулювся до хреста у приватній каплиці, об'єднаний з Христом і з натовпами вірних у Колізеї і перед телевізорами. Не міг йти від стояння до стояння разом з паломниками. Ішов з ними думкою і молитвою, цілим собою. Багато людей казало тоді, що в цій слабкості був сильний, як ніколи раніше. Не почував себе тоді добре. Був дуже слабкий. Не було і мови, щоб поїхав у Колізей. Але не мусив, на щастя, лежати у ліжку. Ми знали, як це було важливо для нього. Тому нам спало на думку, щоб він мав біля себе телебім (великий плазмовий екран) і міг спостерігати за тим, що діється у Колізеї. Ватиканське телебачення одночасно транслювало картинку з каплиці. Люди могли бачити, як Святіший Отець молиться з ними. Сильно це переживав, і вони це дуже переживали.

- У певний момент попросив хрест...

- Так. Отець Станіслав сказав, що найкращим буде легкий дерев'яний хрест, який я мав у своїй спальні. Я побіг нагору. Приніс Святішому Отцю цей хрест. Сьогодні він для мене є винятковою пам'яткою, реліквією...

Ця реліквія має красиву історію. Одна жінка з Бескидів потрапила в аварію і не могла ходити. Попросила чоловіка, щоб вирізьбив їй хрест, аби могла з ним молитися. Через три роки передала цей хрест групі паломників, які збиралися до Риму на урочистості Ювілейного Року. Паломники подарували хрест Йоану Павлу II. Трохи згодом він потрапив до кімнати отця Мокшицького. Після смерті Папи отець Мокшицький передав реліквію своїй мамі Броніславі, а вона подарувала його

парафії в Крачковій під Жешовом. Хрест мандрує від міста до міста. Служить паломникам так, як служив Йоану Павлу II під час останньої великоп'ятничної хресної дороги. *Я зустрів у неділю цю жінку, яка подарувала хрест Святішому Отцю. Зустрів її на службі в Ясеню, у Бескидах. Була на візку. З нею був її чоловік, який одинадцятьма роками раніше вирізьбив для неї цей хрест.*

Хресна дорога мала для Йоана Павла II особливе значення. Відправляв її щоп'ятниці. *Кожної п'ятниці, протягом усього року. Це було для нього пережиттям Муки Христа Спасителя, який віддав за нас життя, відкупив нас. Це був певний востум Святішого Отця за дар Відкуплення.*

Це за його дорученням у садах на даху папського апартаменту з'явилися стояння хресної дороги. Там найбільше любив її відправляти.

Коли питаю про найбільш зворушливий момент служіння, архієпископ посміхається і розповідає про хресну дорогу на Полуничному Острові. Вісімнадцять гектарів на озері Сімко недалеко від Торонто. Там у липні 2002 року Йоан Павло II проводив канікули. Саме перед Світовими Днями молоді в Торонто. *Була п'ятниця і Святіший Отець хотів відправити хресну дорогу. Але на цьому острові були дуже скромні умови. Ми мешкали в бараках, каплиця містилася в одній кімнаті. Такий собі оазовий осередок для молоді. Однак недалеко був лісок, а в ньому стояння, як у Кальварії Зебжидовській. Отець Станіслав запропонував, щоб ми забрали Святішого Отця і поїхали електричною автівкою на ті стояння. Пам'ятаю, як ми відправляли хресну дорогу, проїжджаючи через той ліс від стояння до стояння. Було чудово. Святіший Отець був дуже щасливий.*

- Чи це правда, що Святіший Отець після кожної такої подорожі сходив до ватиканських гротів, щоб подякувати Господу Богу?

- *Скоріше ні. Скоріше дякував у приватній каплиці. Завжди перед виїздом у паломництво і після повернення довго молився у каплиці.*

- Ви пам'ятаєте якусь особливу спільну молитву?

- *Святіший Отець завжди молився 13 травня о 17 годині. Ми відправляли в його каплиці Святу Месу як подяку за врятування від смерті. І на цю Месу вже нікого не запрошували. Можна сказати, що ми молилися у дуже вузькому колі. Подібне було і в передноворічну ніч. Така собі Служба опівночі в колі близьких осіб. Подяка за минулий рік і довірення нового року Матері Божій. Були тільки ми — Святіший Отець, секретарі і сестри. Завжди після цієї служби зичив нам, щоб і надалі були разом і щоб усе добре складалося...*

І складалося. Було їм разом добре, як у родині. Хоча, як підкреслює архієпископ Мокшицький, разом з кардиналом Дзівішом завжди ставилися Святішого Отця з належною пошаною. *Коли ми віталися зі Святішим Отцем, то цілували його у перстень. Так само і на добраніч. А він посміхався і благословляв їх. Їх і цілий світ. Мав такий звичай: щодня перед сном дивився у вікно на площу святого Петра і креслив у повітрі знак хреста. Це було його приватне вечірне Urbi et Orbi.*

Таїнства

Хто його сповідав, кого сповідав він
і чому до кінця хрестив, миропомазував і святив...

Висвятив майже три тисячі священників і понад триста єпископів. Сам хрестив, миропомазував, благословляв подружжя, сповідав. Таїнства були важливим моментом його понтифікату, його щоденності. *Святіший Отець хотів зберегти це вірне пастирське служіння. Будучи Папою, був єпископом Риму, був священником. І хотів бути ним вповні. Це він розпочав рукоположення в єпископи в урочистість Господнього Об'явлення (6 січня кожного року), хрестити дітей у Неділю Господнього Хрещення, а дорослих у Велику Суботу. Це він запровадив традицію рукоположення в священники для дияконів римської дієцезії у Неділю Доброго Пастиря, коли вся Церква обходить Світовий День Молитов про Священницькі Покликання.*

- Чиїх дітей хрестив Папа?

- *Спочатку це були діти тільки працівників Ватикану чи якісь надзвичайні випадки: врятоване життя чи, наприклад, близнюки. Були різні історії. Була велика кількість прохань. Святіший Отець хрестив щороку приблизно сорок-п'ятдесят дітей. Часто також ми вдіяли миропомазання хлопцям з виправної колонії.*

- 25 лютого 1979 року вділив таїнство шлюбу прибиральниці вулиць Вікторії Джані. Бо попросила...

- *Шлюби Святіший Отець благословляв не часто. Я пам'ятаю тільки два, не враховуючи благословення зв'язків восьми пар з різних континентів під час однієї зі служб Ювілейного Року. Окрім цього Святіший Отець благословляв Шлюб доньки пана Камерлінга і онуки Єжи Клуґера, приятеля Святішого Отця ще з Вадовіц.*

- У "Встаньте, ходімо!" пояснював, що єпископ, який особисто вділяє таїнства, виявляється всім як знак Христа, завжди присутнього і діяльного у своїй Церкві. Хотів бути розпізнаваним знаком Христа.

- *У Велику П'ятницю прагнув нагадати світові про таїнство покаяння, тому сховався до Базиліки Святого Петра, щоб там служити своїм священним служінням у сповідальні. Хтось з нас ішов до черги і питав у кількох осіб (як правило, різних національностей, щоб було справедливо), чи хочуть бути сповідані Святішим Отцем.*

- Вже уявляю собі вираз обличчя цієї особи...

- *Одні були щасливі, інші відмовляли, адже і такі історії траплялися. Може, боялися сповідатися у Папи? Але скажу щиро, що ті, які хотіли, це були звичайні нормальні люди. Не виражали великого ентузіазму на звістку про те, що їх буде сповідати Святіший Отець. Вони були спокійні. І ми теж, бо це означало, що таїнство було для них найважливішим. Так, як і для Святішого Отця.*

Йоан Павло II сповідав, незважаючи на хвороби та слабкості, щороку у Велику П'ятницю. Як каже архієпископ Мокшицький, не сів до сповідальні тільки в ту останню, за кілька днів до смерті.

- Хто сповідав Папу?

- *Святіший Отець мав свого власного сповідника. Протягом понтифікату їх було кілька.*

- Хтось із Ватикану?

- *Це були священники, які працювали у Римі і яких Святіший Отець добре знав. Радше з польського середовища. Більше сказати не можу.*

- Це не були його особисті секретарі?

- *Ні.*

Сповідався раз на тиждень, святе причастя приймав щодня. Шкода, але немає такої фотографії, бо як каже його секретар, це була б незвичайна світлина. Папа, наступник святого Петра, єпископ Риму — при сповідальні, перед Гостією в зосередженні, із закритими очима. **Спраглий поєднання з Богом як Христового Тіла.** Другий секретар розповідає про той інший світ, до якого Папа подорожував кожного дня. Добре знали, що коли він там був, то не варто йому було перешкоджати. А був там часто, найчастіше. Зосереджене обличчя, прикриті очі... А потім, коли їх відкривав, була правдива глибінь занурення в молитву. *Були тоді одним цілим, — каже архієпископ Мокшицький. І цією єдністю Святіший Отець хотів промовляти до людей. Впровадив постійну адорацію в Базилиці Святого Петра, процесію Божого Тіла, Розарій в кожну першу суботу місяця, Вечірню на закінчення старого року, які спочатку були у єзуїтів, потім у Базилиці Святого Петра.*

- Потребував цього? Чи знав, що ми потребуємо?

- *Знав, що світові потрібна молитва, що світу потрібні таїнства, що сучасна людина є щораз далі замість того, щоб бути щораз ближче до Бога. Робив усе, щоб зменшити цю дистанцію. Тому так багато подорожував, тому хрестив, уділяв миропомазання, сповідав. Тому — за допомогою Ватиканського Радіо — відмовляв з мільйонами людей Розарій.*

- Тому роздавав Апостольські Діяння мешканцям Риму...

- *Це було приготування дієцезії до Ювілейного Року. Катехити отримали від Святішого Отця завдання — провідувати родини і роздавати Святе Письмо, а потім ювілейний хрест. Святіший Отець ніколи не переставав бути душпастирем. Знав, що Церква мусить боротися за вірних. Був дуже активним. З цієї активності і піклування про людину народилися Дні Молоді. Спочатку у Римі, потім вже і світові.*

Свята

Св. Миколай приходять до Папи.

Про перевдягання, писанки і сповнені усмішки суботи

Якогось дня я запитала архієпископа, чим Йоан Павло II його здивував. Але так насправді подумав: цього я б не очікував від Святішого Отця. На банальне запитання почула абсолютно небанальну відповідь: *Миколайки. Я був дуже здивований, коли на першому році мого служіння надійшло 6 грудня. Одна з сестер прийшла перевдягнена у Святого Миколая. Були теж ангелики, ну і подарунки для кожного. Це було для мене великим здивуванням. Адже ми були дорослі. І ми, і сестри. Але якось це свято завжди в домі Святішого Отця переживалося. Так, як ми пам'ятали його з дитинства.*

- То як це було?

- *Після вечері до їдальні входив Святий Миколай з дзвіночком і ангеликами. Звичайно, мав мішок із подарунками. На початку була гумористична частина, можна сказати артистична. Святий Миколай завжди щось казав про Святішого Отця, про секретарів, про сестер. Хто був грішний, а хто ні. Потім роздавалися подарунки.*

- Що отримували?

- *Отримували маленькі символічні подарунки: солодоці, шарфик, іноді сорочку.*

- А Святіший Отець що отримував? Те саме?

- *Так. Переважно це були солодоці, які дуже сильно любив, іноді фрукти. Але також пам'ятаю якийсь шарфик, якісь рукавички.*

- Так було щороку?

- *Святіший Отець це дуже любив. Це була радісна папська традиція. Такою я її зустрів у домі Святішого Отця, і так залишилося аж до кінця. Сестри організовували миколайки щороку. Знали, наскільки сильно їх любив Святіший Отець. Не знаю, чому. Може, нагадували йому дитинство, Вадовиці? Щиро сміявся, коли отримував від Святого Миколая подарунок. А ми сміялися з ним.*

- Хто був Святим Миколаєм? Яка з сестер?

- *Це вже наша таємниця. Бо сестри мене б потім насварили.*

Подарунків зате вже під ялинкою не було. До кінця залишилися привілеєм Святого Миколая, на початку грудня. Різдво було традиційне польське, родинне. Для Святішого Отця важливо було відсвяткувати Господнє Різдво в родинному колі. Вігілья, отже, була у ширшому гроні: Святіший Отець, секретарі і сестри, що працювали на кухні. Запрошував також завжди отця кардинала Дескура разом з його сестрами, отця професора Тадеуша Стичня, когось із краківської дієцезії, єпископа Станіслава Рилка або іншого священика, що працював у Римі. Часом це був єпископ Юзеф Ковальчик чи пізніше архієпископ Генріх Новацький. Приїжджала також одна родина з Кракова, з так званого краківського осередку Кароля Войтили — близькі друзі, ще з байдарок. Приїжджали без дітей. А потім, вже протягом свят, доїжджали часом інші подружжя, два або три. Вігілья розпочиналася близько 18 чи 19 години. Починалася традиційно, у польській манері,

з читання Святого Писання. Святіший Отець казав нам короткі побажання. Потім була коляда і вечерея.

- Розпочнімо з початку. На небі з'являється перша зірка...
- Зазвичай, близько 18 години Святіший Отець підходив до вікна і запалював свічку — так як у 1981 році. Робив так потім вже кожного року, до самої смерті. Це був символ його єднання з поляками. У попередні роки — змученими воєнним станом. Потім — вже у часи свободи — з усіма тими, хто просто потребував його молитви, його підтримки.

- Сумував за польськими святами? Польською віглілією?
- Напевно сумував. Але ми робили усе, щоб мав її у Ватикані. Звідти ці найближчі Святішому Отцю польські гості. У своїй кімнаті — спальні або в кабінеті — завжди мав живу ялинку, привезену спеціально із Закопаного. Наряджали її сестри. Святіший Отець напевно сам охоче б її наряджав, але ніколи не мав на це часу. Любив на неї дивитися. Ну і пахла гарно. Були також ялинки в їдальні і в коридорі.

- І вертеп також був?
- Мусив бути. Святіший Отець обожнював вертепи. Спеціально для нього щороку ватиканські працівники готували вертеп. Стояв у коридорі, був дуже гарний і оригінальний. Завжди вигадували щось таке, що подобалося Святішому Отцю.

Архієпископ розповідає, що віглілія розпочиналася традиційно з читання фрагменту Святого Письма. Читав, зазвичай, хтось з гостей: отець Рилко або отець Стичень. Потім ділилися облаткою. Було зворушливо. Як колись у кожного з них удома, в Польщі. Святіший Отець зичив їм зустрічі з новонародженим Христом і того, щоб наповнював їхні серця радістю і спокоєм. А потім були колядки. Для Йоана Павла II це була улюблена частина віглілійного вечору. Були колядки на початку, були теж і після вечері. У домі Йоана Павла II це була важлива традиція. Так було у Кракові. Так було у Ватикані. Святіший Отець дуже любив співати, особливо колядки. Співав голосно, і ми знали, що це його дуже тішило. Спів у віглілійний вечір не тривав дуже довго. Півгодини, може, трохи довше. Але віглілія була для нас лише початком колядування. До 6 січня співали щоденно. Це були свого роду родинні вечори колядок. Ми завжди запрошували двох-трьох священиків, якщо не були запрошені інші гості. І після вечері протягом тридцяти-сорока хвилин ми співали колядки — від “*Lulajże, Jezuniu*” до “*Bóg się rodzi*”.

- Яку колядку Святіший Отець любив найбільше?
- Думаю, що “*Oj, Maluśki, Maluśki*”. Усе гуральське було близьке його серцю.

- Секретарі любили ті вечори колядок? Чи трохи змучувалися при співі?
- Ні, не змучувалися. Скоріше це нам дарувало радість. А окрім цього Святіший Отець мав такий дар, що міг нас у всьому переконати, усім заразити. Доброю енергією, покірною молитвою, співом “*Oj, Maluśki, Maluśki*”.

- На столі було дванадцять страв?

- Так, завжди. Сестри про це піклувалися. Був борщ, вушка, короп. Були салати і, звичайно, солодоці. Це були завжди гарні вечори, виняткові. Сидячи за столом з Йоаном Павлом II (не тільки у Вігілью, хоча тоді якось особливо), відчувалася присутність Христа. З нами завжди були приятелі Святішого Отця з Кракова. Їхня присутність сприяла тому, що Папа був більш лагідний ніж зазвичай, частіше посміхався. Адже почував себе своїм серед своїх, ще родинніше.

- Ви пам'ятаєте Вашу останню спільну вігілью? Чимось відрізнялася від попередніх?
- Не відрізнялася. Було як зазвичай. Святіший Отець ще почував себе вміру добре. Були з нами запрошені гості. Ми співали колядки, було дванадцять страв, а потім пастирка.

Базиліка Святого Петра була переповнена. Завжди бракувало білетів. Натовпи на площі святого Петра дивилися на телебіми і слухали щораз слабший голос щораз старшого Папи. Його секретарі не могли надивуватися, звідки в цьому голосі було стільки сили. Йоан Павло II готувався до пастирки у приватній каплиці. Молився, як перед кожною Божою службою. Зміцнений Богом, виходив до натовпів людей і казав про новонародженого Христа. Після пастирки символічно вкладав Дитятко в яслах у вертепі при Базиліці Святого Петра. Для усіх католиків, а для поляків зокрема, ці свята є дуже сентиментальними. Спаситель приходить у світ, приносить надію і велику радість. Це релігійне значення. Але є ще традиція, яку полюбив Святіший Отець. Ялінка, вертеп і спів колядок. Це все наповнювало його, як і нас усіх, внутрішнім миром.

Вігілью і Господнє Різдво святкував у ширшому гроні, адже любив це. Сильвестр і Новий Рік проводив у колі найближчих співробітників. Хотів так. Опівночі 31 грудня у подячній Службі Божій у приватній каплиці брали участь тільки секретарі і сестри, що працювали у папських апартаментах. І, як каже архієпископ Мокшицький, іноді один з працівників курії. Не знали чому, але і не питали. Видавалося так, що Йоан Павло II останні хвили старого року хотів пережити в тиші і зосередженні. Дуже переживав нічне благодаріння. Адже мав за що дякувати — за черговий, завжди важкий, але добрий рік понтифікату, і про що просити — про силу на наступні 365 днів. Ніхто не знає, про що просив опівночі 2005 року. Напевно було як зазвичай. Принаймні стільки могли побачити і почути найближчі. Коли виходили з каплиці, Папа зичив їм, як щороку, щоб разом були надалі і щоб усе складалося добре. Вірили, що буде. Молилися, щоб було. Після служби Святіший Отець ішов до себе, а секретарі, власне, розпочинали святкувати.

- Як святкували?

- Символічно, бокалом шампанського.

- Тільки секретарі?

- Ми святкували разом з отцем Дзівішом і сестрами. Так як сестри не п'ють алкоголь, власне, пили тільки ми.

- Довго так святкували?

- Іноді задовго. Але не так довго, щоб вранці не встати, як щодня, і не допомогти Святішому Отцю в новорічній святій месі у Базилиці Святого Петра.

Хтось сказав колись, що ціле життя Кароля Войтили було Великим Постом. Останні роки — Великою П'ятницею і хресною дорогою. Пасха була для нього особливим часом. Часом, на який чекав увесь рік. Євхаристія, смерть Христа і Воскресіння. Головна правда християнства. Це все Святіший Отець сильно переживав і ретельно до цього готувався. У Великий Піст дотримувався суворого посту. Не їв ковбаси на сніданок. Було тільки молочне. Це зовнішнє відречення, яке ми могли бачити. Ми бачили також його сильніше ніж зазвичай зосередження і занурення в молитву. Завжди повторював, що Великий Піст — це час молитви і покаяння. Кожної п'ятниці — хресна дорога у приватній каплиці або на терасі. Ми щонеділі співали Гірки жалі, самі. Не запрошували жодних гостей. Це рішення Святішого Отця завжди було для нас сигналом, що в ті хвилини потребує спокою і тиші. Любив людей і, як я казав, на кожен ранкову службу, на різні свята ми запрошували кілька, кільканадцять осіб. Але тут не хотів. Тільки він і ми. Як під час служби у чергову річницю замаху о 17 годині, як у передноворічну ніч. Великий Піст був для нього, власне, таким часом. Були, звичайно, розважання над великопістною літургією. Я бачив, що Святіший Отець дуже переживав цей священницький день. Вранці Меса Мира, ввечері Служба Господньої Вечері. Мав теж такий звичай, що у Великий Четвер завжди запрошував на обід священників з краківської дієцезії, переважно тих, хто навчався у Римі. Єднання зі своєю минулою дієцезією. Для нього це було дуже важливо.

У Великий Піст щоп'ятниці організовував конференції аскетичного спрямування. Провадив їх казначей Папського Дому отець-капуцин Раньєро Канталамесса. Кожної п'ятниці папська курія мала теж спільну хресну дорогу, день зосередження, щоб краще разом приготуватися до Господнього Воскресіння. У Велику П'ятницю хресна дорога в Колізеї, трансльована на увесь світ. Святіший Отець завжди ніс той дерев'яний хрест з такою любов'ю... І та символічна великоп'ятнична сповідь. Йоан Павло II ішов до Базилики Святого Петра і сповідав кільканадцять осіб. У суботу освячення їжі і літургія Хрещення, також і Хрещення дорослих. Потім вже неділя Воскресіння.

- Як виглядала Пасха вдома?

- Найродиннішою була неділя. Сестри вранці готували сніданок: яйця, ковбаси, сири, мазурек, паски. Також були писанки. Сестри малювали. Усе традиційне польське. Святіший Отець освячував їжу. Потім ми ділилися яйцем і бажали один одному здоров'я, сил і усіляких Божих благодатей, а також того, щоб усе складалося добре. Пасхальний сніданок ми їли у найближчому гроні. Святіший Отець, сестри і секретарі.

З Пасхальним періодом пов'язана історія певного (якщо не рекордного, то напевно виняткового) запізнення. Не таємниця, що Йоан Павло II запізнювався часто — на зустрічі, на обіді. Навіть, як виявляється, на Божу службу. Привід був, зазвичай, один. Молився десь в іншому місці, лежав хрестом у каплиці, відмовляв Розарій у

спальні, роздумував над Божим словом. *Пам'ятаю, що тоді ми мали зміну часу. Припала саме на Пасхальну Неділю. У Святішого Отця якось це вилетіло з голови, не зорієнтувався. Мав відмовити ще Утреню, відправити медитації, а тут треба було вже йти на площу святого Петра і провадити святу службу — о 10 годині (час добре пам'ятаю). Усі були занепокоєні: що сталося, чому Папи немає. Ми намагалися якнайшвидше скерувати Святішого Отця до виходу, але не хотіли також відривати його від молитви. Ми спізналися на цілих 20 хвилин, а це була служба, трансльована на увесь світ. Вже потім ми з цього сміялися, але в той час нам було не до сміху. Це був, якщо не помиляюся, 1998 рік.*

Сімома роками пізніше Пасху переживав уже у власному апартаменті. У Велику П'ятницю вперше не провадив хресну дорогу в Колізеї. У Велику Суботу під час Літургії Пасхальної Вігії кардинал Ратцінгер читав його послання: “Мої дорогі, скеровані літургією, просимо Ісуса, щоб світ побачив і пізнав, що завдяки Його Стражданню, смерті і Воскресінню те, що було зруйноване, стало відбудоване, те, що зістарилося, відновлюється, все повертається кращим, ніж було перед тим, до своєї первинної досконалості”. Тижнем пізніше секретарі, як і решта світу, читали ці слова вже зовсім по-іншому. У Пасхальну Неділю на 15 хвилин показався у вікні Апостольського Палацу. Поблагословив місто і світ, і тисячі паломників, згромаджених на площі святого Петра. Але вже не промовляв. Не міг, страждав. Його секретарі бачили, наскільки сильно. І страждали разом з ним.

Йоан Павло II своє терпіння довіряв Марії. Так, як довіряв їй усі свої турботи, ціле життя. *Щодня довіряв їй своє служіння Петра. Мав до Неї велику набожність. Не було дня без Розарія. Відмовляв його, коли тільки міг. Було так, що молився ним кілька разів на день. Дуже пильнував також травневі молебні. У травні не було і дня без Лоретанської літанії. Ми разом ходили на терасу, де була маленька капличка з фігуркою Фатімської Матері Божої. Там разом — Святіший Отець, отець Станіслав і я — співали Лоретанську літанію, а у червні — Літанію до Серця Ісуса. Мати Божа була для нього, як у літанії, Вежою Давида, Аркою Завіту і Зціленням хворих. Була Царицею Польщі, що мало для нього особливе значення. Секретар не міг того знати напевно, адже Йоан Павло II ніколи не казав про таємницю молитви, але відчував, що коли до Неї звертався і коли їй дякував, то дякував теж за все, що зробила для Польщі. Дякував кожного дня. Я бачив, що у марійні свята був більш радісний, світився. Бачив це не тільки я, а кожний, хто зі Святішим Отцем більш-менш регулярно зустрічався.*

- Чому так було?

- *Ми завжди знали, що це були незвичайні стосунки, незвичайна єдність з Божою Матір'ю. Мав до Неї довіру.*

- Чи Папа удома казав колись, чому обрав саме Марію?

- *Ні. Святіший Отець ніколи не казав про такі особисті справи. Ніколи не казав про свою молитву, про свої стосунки з Господом Богом, з Марією. Але він досконало знав, яку велику роль у нашому житті відіграє Мати Божа, і що Вона є нашою заступницею. Я добре пам'ятаю ті молитви Розарія, трансльовані через*

Ватиканське Радіо в кожен першу суботу місяця. Пам'ятаю, бо, ще будучи студентом, приходив на двір святого Дамазія.

- Як це виглядало?

- Спочатку Святіший Отець зустрічався з вірними в каплиці ораторію Павла VI. Це була мала каплиця. Потім зустрічі перенеслися на двір святого Дамазія, галерею всередині Ватикану, де вміщувалося більше людей. Там, власне, ще як студент я брав участь у Розарії зі Святішим Отцем. Потім, коли був уже секретарем, то ті зустрічі перенесли до Зали Павла VI, адже щораз більше людей хотіло в них брати участь. Це були гарні молитви — дуже добре приготовлені, переплетені співом. Усе йшло у світ через радіо. Можна сказати, що цілий світ відмовляв з ним Розарій. Святіший Отець дуже цьому радів. Був щасливий, що натовпи людей у Залі і багато людей біля радіоприймачів молилися до Марії. Молилися, перебираючи бусинки розарія, такою близькою його серцю молитвою. Були теж дні розарійної молитви для молоді, були поєднання з різними містами, країнами, континентами...

- Розарій і що ще?

- Святіший Отець завжди чував над святом Матері Церкви в понеділок після Зіслання Святого Духа. Потім 8 грудня, коли вшановуємо Непорочне Зачаття Марії. Після обіду їздив на площу Іспанії, щоб покласти квіти перед фігурою Божої Матері. Але так насправді кожна субота була для Святішого Отця марійним святом. Хто його знав, то розумів, бо добре бачив, що у суботи був більш лагідний, ніж звичайно, що тими суботами тішився. Ушановував кожне марійне свято. Усі для нього були важливі.

- Найявних знаків єдності з Марією було більше. Подарована “Гострій брамі” у Вільнюсі піуска, прострілений пояс на Ясній Горі, нарешті куля в короні Божої Матері.

- Потім великим марійним санктуарієм Святіший Отець жертвував або золоту розу, або розарій. І ще дуже промовистий жест з Ювілейного Року: 12 травня у Фатімі Святіший Отець поклав біля фігури Божої Матері перстень з вигравірованим написом: Totus Tuus. Цей перстень одразу ж після вибору на Престол Петра отримав від примаса Вишинського.

- Фатіма була йому особливо близькою. Ви про це колись розмовляли?

- Святіший Отець сказав нам колись, що своїм життям завдячує Фатімській Матінці Божій. Але цей культ Марії — це було щось більше за вдячність. Вшановував Її як перед, так і після замаху. Після того, як зцілила його життя. Це було підтвердженням дороги, яку обрав. Підтвердженням, що обрав правильно.

- Заразив Отця Архієпископа тією марійністю?

- Напевно Святіший Отець мав на мене великий вплив. Так, як і на всіх інших осіб, які могли провадити з ним більше часу. Дивлячись на нього щодня, а особливо будучи з ним у молитві, важко було не проїнятися його духовністю, побожністю. Сьогодні передусім за це дякую Богу. Що міг від нього навчатися цієї побожності, яка все ж не була мені чужою. Бо, власне, я народився в Лукавці, а це місцевість із санктуарієм Гартаковської Божої Матері і Її чудотворного образу. Оригінал на

початку дев'яностих років коронував у Любачові Йоан Павло II. Уже тоді переплелися наші дороги. Марійний культ мені був завжди близьким, у ньому народилося моє покликання. Але служіння біля Святішого Отця ще більше зміцнило мене в тій любові до Матері Божої.

“Нехай зійде Дух Твій...”. Ці слова повторював багато разів. Поляки найкраще пам'ятають той раз: перше паломництво Йоана Павла II до Польщі, площа Перемоги у Варшаві і Святий Дух, який сходить і відновлює ту землю, польську землю. Надходила весна свободи. Папа вірив у ту весну. Так як вірив і в весну Церкви. Тому кожна Неділя Зіслання Святого Духа була для нього нагодою для зустрічі з харизматичними рухами. Цей ентузіазм наповнював його надією. Після тих зустрічей дякував Богу за весну Церкви. Весну, пробуджену силою Духа, що відновлює. Так казав 1998 року під час літургійних розважань. Архієпископ розповідає, як виглядали ці зустрічі, що дуже відрізнялися від усього, що коли-небудь раніше діялося в Ватикані. Приїжджали співаки, балет, театр, також і найсучасніший. Спершу була релігійно-розважальна програма. Молитва, переплетена артистичними показами. Святіший Отець завжди охоче переглядав ці покази. Власне, сам був актором, людиною культури. Вже коли почував себе гірше, то приходив тільки на частину концерту з благословенням, іноді зі святою службою. Це діялося у вігілью Зіслання Святого Духа. Цей вечір належав молоді. На неї, як і на харизматичні рухи, Йоан Павло II покладав велику надію. Не усім подобався той стиль зустрічей з людьми Неокатехуменату чи Руху Віднови у Святому Дусі. Часами була критика, що Святіший Отець бере участь у таких рухах. Але він знав, що це було потрібно. Молодь хотіла промовляти до нього своєю мовою. І промовляла. А він дивився, слухав і щиро ними милувався. І що найважливіше — добре їх розумів. Відчували це, а тому так сильно його любили. Про харизматичні рухи казав, що це лабораторія віри. І дуже вболівав за ту лабораторію. Після кожної подібної зустрічі повертався додому зміцненим. Це було як Зіслання Святого Духа на витягнену папську руку.

Його день народження святкував увесь світ. З цілого світу до Ватикану надходили телеграми з побажаннями і подарунки.

- Святіший Отець переглядав ці подарунки? Читав побажання?

- Сам читав тільки найважливіші, від глав держав, від ієрархів Церкви. Не зміг би прочитати усі. Іноді ми приносили йому і вітання від дітей. Їх було багато. Ми хотіли, щоб знав, що не всі листи є офіційними і вкрай поважними. Ті, що від дітей, були дуже зворушливими — малюнки, слова молитви і визнання любові. Це дуже тішило Святішого Отця. Щиро сміявся і завжди просив відповісти на такий лист, подякувати. Отже, ми відповідали. На кожний такий лист, кожне вітання. Зрештою, не лише на день народження, Секретаріат держави піклувався про те, щоб відповісти на кожний лист до Святішого Отця.

- А окрім тих, що на день народження? Скільки листів на день приходило до Святішого Отця?

- Кількасот; двісті, часами більше. Ми їх переглядали і частину заносили до Святішого Отця. Зазвичай, близько п'ятдесяти листів потрапляло на письмовий стіл Папи. Решта затримувалася на етапі канцелярії.

- І потрапляли у смітник?

- Ні. Усі листи були архівовані. На всі відповідав Секретаріат держави. Святіший Отець завжди просив, щоб про це дбали. І, думаю, що Секції Секретаріату держави це прохання Святішого Отця добре виконували.

- Аж важко у це повірити... На кожний лист, що приходив до Папи, була відповідь?

- Так.

- Секретаріат держави встигав? Ту велику кількість листів.

- Якось справлялися. У польській секції працювало два священники і дві сестри. Треба визнати, що мали багато праці.

- Ви пам'ятаєте якийсь особливий лист з побажаннями або подарунок?

- Цього було настільки багато, що не пам'ятаю. Шкодую, що не вів щоденник, що не записували цього. Але, щиро кажучи, для Святішого Отця подарунки не були дуже важливі. Завжди враховувалося добре слово, побажання і молитва. Це було для нього найважливіше.

У папських апартаментах на день народження не влаштовувалися прийоми. На день народження були обіди з найближчими співробітниками. Іноді Йоан Павло II запрошував Секретаря держави і єпископів з окремих конгрегацій. Сестри не пекли торт, зате традиційно було якесь фруктове тістечко.

Скромні, хоча й символічні, були теж іменини. Йоан Павло II мав звичай на іменинний обід запрошувати кардиналів, що були на пенсії. Тих, яким вже за вісімдесят. Було з нами, зазвичай, п'ятнадцять-шістнадцять кардиналів. Це для них була велика радість, що Папа про них пам'ятає і що можуть бути разом. Зустріч розпочинали молитвою в каплиці. Потім був обід і довгі-довгі розмови за столом. На кінець — знову спільна молитва.

- А про що розмовляли?

- Переважно це були згадки про минуле. Власне, знали один одного багато років. Святіший Отець з радістю пригадував з ними Ватиканський Собор, згадував синоди єпископів, катихетичні конгреси, а також спільних знайомих. Завжди було дуже чудово, весело. Жартували, згадуючи різні історії, а також із самих себе. Приємно було слухати. Так добре було їм одне з одним.

- Але було часом і цілком серйозно.

- Розмовляли теж про те, що робиться в Церкві, про проблеми світу. Пам'ятаю, як Святіший Отець дякував кардиналу Поджії (який колись був нунцієм у Польщі) за допомогу і зрозуміння, виказані Польщі і полякам, за підтримку при затвердженні Папської Теологічної Академії у Кракові.

- А були подарунки?
- Радше ні.

Зате Святіший Отець робив іменинні подарунки секретарям. У цей день ми могли запросити своїх приятелів на обід зі Святішим Отцем. Ми запрошували, зазвичай, священників, до дванадцяти осіб. Це було для мене велике вирізнення, для колег теж. Я завжди сміявся, що це я їм на власні іменини роблю подарунок. Та ще який! Приходили до вітальні, Святіший Отець з ними вітався і запрошував на обід. За столом він завжди запитував, звідки вони, що роблять. Кожен міг розповісти трошки про себе, а потім, після тих розмов, Святіший Отець казав так: “Ну, Мецю, гарних маєш колег! Варто з ними триматися”. Їм було дуже приємно. Були щасливі, я теж. Це був гарний подарунок від Святішого Отця...

- Завжди одні й ті ж колеги приїжджали?
- Найближчі переважно повторювалися. Та я з цієї нагоди намагався запрошувати також інших, щоб теж мали шанс і щастя побути трохи зі Святішим Отцем.

Але були теж і інші подарунки. Наприклад, копія портрету Йоана Павла II, датована 1 січня 2005 року і з присвятою: “Метку, на іменини — Йоан Павло II”. Зазвичай, отримували книжки з дарчим написом або messagio на Новий Рік. Бувало, що якийсь інший документ або енцикліку з підписом. Усе потрапляє до музею, який повстає у Львові.

Аудієнції

Про слабкість до Арафата,
запрошення від Путіна і те,
хто запросив Квасьневського до папамобіля

Не було тих, з ким не хотів би зустрітися. Архієпископ не пам'ятає, щоб коли-небудь кому-небудь відмовив у розмові. Фотографії зустрічі з Алі Агджою облетіли весь світ і були для світу живим свідченням сили любові і прощення. Для архієпископа Мокшицького також. Кільканадцятьма роками пізніше Йоан Павло II розповідав йому у папських апартаментах, що небагато від Алі Агджи того дня дізнався, що на свої запитання він відповідав питаннями про третю фатімську таємницю. Агджа казав Святішому Отцю, що та куля була смертельною. Не міг зрозуміти, чому Святіший Отець вижив. Не було в ньому ані розкаяння, ані жалю, не було слова “перепрошую”. Тільки постійно питав, що це за третя фатімська таємниця.

- Святіший Отець казав Вам, що тоді відчував?
- Не розповідав, як тоді почувався, але це мало бути прикро для нього. Він дарував милосердя тому, хто вчинив замах, але однак не зміг скрушити його сумління.
- Але після однієї з операцій прийшов від Агджи лист, а в ньому слова: “Молюся за тебе...”.
- Там не все було зрозуміло. На мою думку, це був не щирий лист. Агджа хотів знову нагадати світові про себе.

- Цинічно?

- Так.

- Ви пам'ятаєте, що саме після того листа казав Папа?

- Не пам'ятаю, щоб щось казав. Він рідко коментував подібні особисті історії. Просто приймав як звістку, хоча я знав, що це для нього було важко.

- Знав, хто тоді надав наказ?

- Не можу відповісти. Цього не знаю. Для нас усіх це до сьогодні є таємницею. Маємо надію, що колись дізнаємося правду. Святіший Отець нам казав тільки те, що теж має надію, що в майбутньому це виявиться.

- Коли був у Болгарії, сказав, що ніколи не вірив у так званий болгарський слід...

- Бо не вірив. Не було також підтвердження.

- А в російський слід вірив?

- Важко сказати. Не було аргументів. Не знаю, справді. Одне знаю напевно: Святіший Отець хотів, щоб справа була вияснена і щоб правда стала явною.

- Ви були вже при Папі, коли на аудієнції з'явився брат Алі Агджи?

- Це був 1997 рік, генеральна аудієнція. Але мене тоді не було, був саме отець Станіслав. Знаю, що через кілька років після замаху (здається, був 1987 рік) Святіший Отець прийняв теж матір Агджи на приватній аудієнції. Просила про пробачення і про помилування сина, про інтервенцію Папи. Зі сторони Ватикану пробачення було, але справедливість належала вже суду. Хотіла, щоб його раніше відпустили, щоб більше не сидів у в'язниці...

- Чи розкалася від імені сина?

- Думаю, що ні.

Януш Поневєрський написав колись, що найважчі гості ставали перед ним, як перед трибуналом сумління. Ці, які знали, що те, що роблять, не подобається Папі. Незважаючи на те, він їх приймав, а вони приїжджали. І трусилися в них ноги. Артуро Марі пригадував колись, що у Войцеха Ярузельського трусилися настільки сильно, що він хвилювався, чи втримає генерал рівновагу. Колись дивився той фільм, сам того точно не пам'ятаю. Був немовлям, коли Святіший Отець вперше зустрівся з Войцехом Ярузельським. Коли генерал промовляв на аеродромі, то було видно страх. Зрештою, його було видно потім у багатьох. Для кожної людини зустріч із намісником Христа була (бо мусила бути) закликком, моментом роздумів над собою, над своїм життям. Це, в дійсності, ніби стати перед трибуналом сумління, у правді перед самим собою. Особливо ті, які брали участь у папській службі, спершу йшли до тайнства покаяння, щоб повністю брати участь у тій месі, усвідомлювали, з ким зустрічаються. Що зустрічаються з особою, скажімо, другою після Христа. Це мало вразити також тих, які не дуже практикують. Думаю, їх особливо...

- Зустрічей з Ярузельським було кілька. Папа вірив, що зустрічі з ним перемінюють людей?

- Думаю, що він навіть не стільки вірив, скільки знав, що ті зустрічі приносять плоди.

- Не завжди приносили. Останніми роками дуже сильно клопотався про припинення війни в Іраку. Не вдалося.

- Це були найважчі зустрічі і розмови. Коли Святіший Отець викликав до себе і просив затримати війну. Як оту в Перській Затоці. Боровся за мир. Боровся словом і молитвою. Дуже переживав через страждання людей, змучених війною, і те, що відповідальні за ті війни не слухають волення про мир. Зустрічався з Джорджем Бушем, з Коліном Павелом, раніше — з Білом Клінтоном. Бувало, що дзвонив до Вашингтону. Писав до Саддама Хусейна. Вислав до нього кардинала Лагі з духовною місією.

- Що казав, коли вже знав, що ці зустрічі, листи і розмови не діють? Що війна триває?

- Нічого не казав. Молився. Молився ще більше. Ще частіше ходив на терасу. Доручав опіці Божої Матері замучені війною країни і людей, які там вирішували справи війни та миру. Дуже через це переживав. І я бачив, що тернів. Але в такі моменти довіряв Господу Богу. Не було розпачу, не було відчаю. Була молитва і довіра. Навіть тоді, коли нічого не змінювалося, його слово і молитва залишалися у свідомості світу. Світ знав, на якому боці стоїть Папа, що він завжди є на стороні миру. Найважливіше, що знали це люди.

- Їм було легше?

- Тому що мали свідомість, що хтось за ними стоїть. Що стоїть за ними найвищий авторитет Церкви і веде боротьбу на боці їхнього спокійного, гідного життя. Це було важливо. Тому Святіший Отець знав, що так треба. І робив усе, що міг, за допомогою різних каналів, передусім дипломатичних, щоб зупинити страждання. Пригадується мені одна кумедна історія, хоча і в дуже серйозному контексті. Це вже був, здається, останній візит Джорджа Буша до Святішого Отця. Пам'ятаю, що Святіший Отець був тоді досить слабкий, мав проблеми з читанням і мовою. Спершу зустрівся з Бушем у бібліотеці віч-на-віч на приватній аудієнції. А потім через те, що президент привіз із собою дуже великий президентський супровід, ми організували другу зустріч, вже для всіх. Не в бібліотеці, адже ми б не вмістилися, а в Клементинській Залі. Було близько ста осіб. Святіший Отець мав тоді виголосити дуже важливу промову, так зване *messagio*. Мав усе приготовлене. І читав, дуже повільно. Був слабкий. Ми навіть пропонували, щоб це прочитав хтось інший, але Папа хотів сам. Читав виразно, але дуже повільно. Наступного дня в пресі подали такі інтерпретації: "Пане президенте, я тобі читаю поволі, бо хочу, щоб ти все добре зрозумів".

- Може, щось у тих інтерпретаціях було? Може, саме тому Святіший Отець читав ще повільніше і ще виразніше, ніж звичайно?

- Можливо. Не знаю. Але був слабкий, власне, скоріше через це. Я бачив тоді, у Клементинській Залі, що, незважаючи на слабкість Папи, всі з великою

зацікавленістю і повагою слухали його слова. Також і президент Буш. Мені здається, що та слабкість була ще одним аргументом у дискусії. На деяких впливав, може, найсильніше. Бо знали, що Папа, незважаючи на хвороби, веде боротьбу за людину, за кожного з них, за кожного з нас. Пам'ятаю, як після поховання Святішого Отця Джордж Буш казав, що це був найважливіший день його президентства. Роком раніше мусив добре зрозуміти, що саме Святіший Отець так вільно і виразно йому читав.

Роль папських секретарів у приватних аудієнціях не була значною. Зобов'язували протоколи. Ми супроводжували Святішого Отця до бібліотеки на другому поверсі, а впровадження гостей — це був інший протокол. Гостей впроваджував префект Папського Дому з іншим супроводом. Потім ми залишали Святішого Отця в бібліотеці на приватній розмові. Ми були присутні лише під час офіційного привітання, а після розмови пильнували, щоб Святіший Отець вручив гостю відповідний подарунок. Зазвичай, це були пам'ятні медалі — срібні або бронзові, часом іконки з релігійними образами — святого Петра, святого Павла. Секретар є для того, щоб знімати з плечей Папи земні справи. Такі, власне, як подарунки для гостей. Щоб не мусив тим перейматися. Зрештою, йому і так не вистачало б на таке часу.

- Чи по дорозі на аудієнцію Святіший Отець щось казав? Ділився з вами очікуваннями чи, може, побоюваннями?

- Завжди на такі зустрічі йшов у тиші, ніколи не відкривався назовні. Не казав, на що сподівається і чого боїться. Не обмірковував вголос, чи зустріч вдасться чи ні, і які, власне, будуть плоди.

- Не казав, наприклад: “Хотів би його/її переконати в...” або “Буде тяжко”?

- Скоріше ні. Завжди був зосереджений, замислений. Молився. Напевно Господу Богу казав це все, про що Ви зараз мене питаєте.

- А після зустрічі? Секретарям ані слова?

- Це вже офіційно. Святіший Отець розмовляв з речником Ватикану і переказував йому комунікат з аудієнції, який потім потрапляв до “L'Osservatore Romano”. Але з виразу обличчя ми могли домислити, чи зустріч пройшла добре, чи Святіший Отець задоволений, чи буде хліб з цієї муки. Раз було краще, раз гірше, але якийсь хліб з муки завжди був.

Як приймав когось на аудієнції, то діставав дорожню мапу проблем цього регіону. Від політичних, через економічні, до суспільних. Знав багато, якщо не все. Дбали про це його співробітники. Дбав ватиканський міністр закордонних справ. Приносив Папі вказівки. Які проблеми, як їх можна вирішити і який є шанс, що це вдасться зробити. Аудієнцією, зрозуміла річ, допомога не закінчувалася. Були листи, телефони, інтервенції папських посланців. У кожному збройному конфлікті. Усюди там, де бідним і слабким завдавалася кривда, а не мало цього бути. У вісімдесяти роки звертався до судів Великої Британії і Аргентини з остереженням від війни на Фалькланди-Мальвінах в Атлантичному Океані. Потім був посередником між Аргентиною і Чилі та закінчив тривалу роками суперечку про три маленькі острови

в Каналі Бегле. Потім були Балкани, Перська Затока, Свята Земля, Афганістан. Йоан Павло II не забував теж про Чорний Континент. Бувало, що вступався за мир в місцях, де точиться війна, про існування яких мало хто взагалі знав. Папа знав і молився за тамтешніх мешканців.

- Ясір Арафат був частим гостем Йоана Павла II. Протягом чотирьох років (1998 — 2001) був у Папи на приватних аудієнціях п'ять разів...

- *Святіший Отець прийняв його колись навіть під час канікул. Цього вимагала політична ситуація, але правда і те, що Святіший Отець мав до нього якусь особливу симпатію. Не знаю, через що саме, але дуже його любив, а водночас хотів дати духовну підтримку бідному палестинському народу.*

- Захід гримів, що Папа зустрічається з терористом.

- *Святіший Отець цим не переймався. Був для усіх бідних і тих, хто страждає. І вважав, що йому не можна покинути, залишити у потребі жодного бідного і стражденного,*

- Ізраїльтяни теж страждали...

- *Тому з їхніми лідерами Святіший Отець теж зустрічався. Не так часто, але зустрічався.*

- Казав: "Справедливості не вистачить, потрібна любов".

- *Так. І любив. І розмовляв, з усіма, також з тими, які хотіли зазіхнути на його життя. Розмовляв з Агджою. А Арафата до того ж ще дуже любив. Можна сказати, що мав до нього слабкість. Це заслуга його особистості. Був спонтанний, завжди усміхнений і дуже сильно вдячний Святішому Отцю за те, що скільки разів просив про аудієнцію, стільки разів Святіший Отець його і приймав.*

- Важкими були ці зустрічі?

- *Важким був контекст. Зустрічі завжди були приємні. І знаю, що додавали Святішому Отцю багато радості. Адже зустрічався з людиною, яка багатьма людьми була зневажена, якому надавав силу і підтримку, а завдяки цьому надавав їх усім людям на палестинській землі.*

- У конфлікті на Святій Землі до кого був ближче Святіший Отець? Серцем.

- *Палестинці були там раніше і мали право на цю землю. Не можна їх було так просто взяти викинути і затоптати.*

- Святіший Отець так думав?

- *Гадаю, що так.*

- Гадаєте чи знаєте?

- *Я не хотів би будити непотрібну дискусію. Скажімо, я гадаю, що так думав.*

Аудієнція Фіделя Кастро була однією з перших, які спостерігав зблизька, вже як другий секретар Йоана Павла II. Добре пам'ятає коментарі, що Папа не повинен подавати Кастро руку. А Папа і руку подав, і двома місяцями пізніше полетів на

Кубу. Мав рацію, а світ помилявся. Після служби в Гавані на площі Революції — революції на Кубі не було, а Христове Різдво знову стало офіційним, вільним від праці, святом. Знову можна було організовувати процесії на вулицях міст і видавати церковні часописи. Кастро також звільнив з в'язниці 180 політичних в'язнів. *Змінювалося небагато, але завжди щось. Завжди якась відлига. У кубинських згромадженнях залишилася надія. Святіший Отець влив у їхні серця трохи відваги, підтримки і солідарності.*

- Чи правда, що після аудієнції Святіший Отець навіть був під враженням від кубинського диктатора?

- *Можна так сказати. Звичайно, в дуже конкретному контексті. Фідель Кастро був прекрасно підготовлений до зустрічі зі Святішим Отцем. Прочитав багато його робіт, також вірші. Був дуже добре зорієнтований у енцикліках, усі ретельно вивчив. Святіший Отець був незвично здивований і, можна сказати, повний подиву від Фіделя Кастро. Так само було під час паломництва. Дивувався знаннями з доробку Йоана Павла II. Аж важко було повірити.*

- Важко теж повірити, що Папа вірив, що після однієї зустрічі, після одного паломництва щось у таких людях, як Кастро, затремтить...

- *Що залишиться щось... Я думаю, що залишилося. І знаю, що Святіший Отець теж так думав. Адже Фідель Кастро дозволив заснувати на Кубі дім для згромадження сестер Бригідок. Генеральна Мати Текля багато разів з ним зустрічалася. До сьогодні сестри активно там працюють, роблячи багато добра Кубинцям. Дипломатичні відносини і надалі гарні. Не так давно був там з візитом сам Секретар держави кардинал Терцисіо Бертоне. У лютому в Санта Кларі відкрив перший на Кубі пам'ятник Йоану Павлу II.*

- Про що це свідчить?

- *Про те, що все-таки щось затремтіло. Що щось у Фіделя Кастро після тої зустрічі залишилося. Щиро кажучи, припускаю, що залишилося багато. Але був теж страх, чи зможе усе це опанувати. Страх тримав його в тому режимі.*

Завжди пам'ятав про Росію. Дуже хотів туди поїхати. Не вдалося. Ця мрія не встигла сповнитися. Будував міст з Михайлом Горбачовим, зустрічався з Борисом Єльциним, два рази прийняв на приватній аудієнції Володимира Путіна. *Святіший Отець намагався наблизитися до цієї країни, до цієї системи. Так, щоб показати Росіянам, що про них пам'ятає, що тримає їх у серці, але теж щоб нагадати їм про правду, про права людини, про свободу. Знаю, що ті всі важкі теми на аудієнціях були порушені. Йоан Павло II завжди казав, що це лежало в його серці найглибше. Казав так, що не було місця гніву і жалю, але завжди було місце роздумам.*

- Ви пам'ятаєте зустрічі з Путіним?

- *Так, я був на цих зустрічах. Настільки, наскільки це було можливо. Путін був дуже відкритий і казав прямо, що запрошує Святішого Отця до Росії. Але і те, що він усвідомлює, що це ще не є добрим часом для приїзду Папи до Росії.*

- Але запрошував?

- Так. Казав: "Я б Святішого Отця запросив, але ситуація ще не є відповідною. Місцевість ще не підготовлена до приїзду Папи, православ'я ще до цього не дозріло".

- То був 2000 рік. Володимир Путін приїхав до Папи у 2003 і знову казав те саме?

- Так, те саме. Пам'ятаю, що Святіший Отець дуже хотів передати Православній Церкві чудотворну ікону Казанської Божої Матері. Під час тієї останньої аудієнції ікону занесли до приватної бібліотеки, Святіший Отець на неї вказав, а Путін запитав, чи може її поцілувати. Святіший Отець звичайно ж погодився, а Путін підійшов до образу, перехрестився за східним обрядом і поцілував Казанську Богоматір, віддаючи їй честь. Святіший Отець дуже шкодував, що не міг особисто завезти до Росії цю історичну, символічну ікону. Кінець-кінцем передав її Православній Церкві через посланців Ватикану у серпні 2004 року.

- Тобто зустрічі з Володимиром Путіним закінчувалися запрошенням до Москви?

- Так, запрошення були, але із застереженням, що візит у цей момент неможливий.

Коли питаю про особливу аудієнцію, то архієпископ без вагань відповідає: Запам'ятав обід з Матір'ю Терезою. Тоді була незвичайна атмосфера. Святість зустрілася зі Святістю. Зустрічей з нею було багато — подібних менше, а більше офіційних — але цей обід був, здається, у 1997 році, незадовго до смерті Матері Терези. Так мені здається. І видався мені винятковим. Стільки добра було в тих розмовах, стільки любові до іншої людини. Йоан Павло II взагалі-то не запрошував сестер на обіди. Для неї робив виняток. Хотів її виокремити і показати, що підтримує її справу, тому запрошує її до свого столу.

- Єднала їх незвичайна дружба?

- Можна сказати, що розуміли одне одного без слів. Святіший Отець захоплювався справою Матері Терези, її великою харизматичністю. Захоплювався тим, як опікувалася бідними і покинутими, тим, що жила в убогості, несучи світло надії найбільш потребуючим.

- Незважаючи на те, що роками сама жила в темряві. У щоденниках пише, що почувалася покинутою Богом. Розмовляла про це з Йоаном Павлом II?

- Не знаю цього напевно. Але гадаю, що Святіший Отець скоріше за все про це не знав. Мати Тереза була подібною до нього в тому сенсі, що була в своїй вірі, в своїй молитві, в своїх стосунках з Господом Богом дуже делікатною. Звідси моє припущення, що про це не розмовляли. Але я не впевнений. Проте багато розмовляли про допомогу, про працю Сестер Місіонерок Любові, також і в Ватикані.

- Чи це була особа, про яку Святіший Отець казав секретарям?

- Завжди казав, що має до неї велику пошану. І коли зустрічався з впливовими людьми, які могли б прийти з допомогою, то завжди радив її справу.

- Як зустрів звістку про її смерть?

- Не показував цього, але прийняв її з великим жалем. Я бачив велику стурбованість на його обличчі. Була йому близькою. Ми дивилися поховання по телебаченню.

Потім на “Ангел Господній” в Кастель Гандольфо казав про Матір Терезу: “Зустрічав її багато разів і живе в моїй пам'яті як маленька постать, ціле життя якої було служінням найубогішим серед убогих, але яка завжди була сповнена невичерпної духовної енергії, що походить з любові до Христа”.

- І вирішив розпочати швидкий беатифікаційний процес.
- *Святіший Отець хотів навіть відразу робити канонізацію, але після зустрічі з кардиналами було прийнято рішення, що все ж процедури залишаться збереженими, що спершу буде беатифікація. Йоан Павло II вирішив, що процес розпочнеться раніше. Уже через 6 років після смерті — у 2003 році — оголосив Матір Божу з Калькутти блаженною.*

Лех Валенса завжди повторював, що їздить до Святішого Отця полагодити акумулятори. Їздив часто. Спершу як голова “Солідарності”, потім як президент. На перших аудієнціях архієпископа Мокшицького ще не було. Власне, не міг бачити на власні очі зворушення і велику радість від зустрічі, коли народилася польська свобода, і потім, коли вона вже була (коли Йоан Павло II прийняв на аудієнції першого прем'єра вільної Польщі Тадеуша Мазовецького). Архієпископ не бачив, але чув, адже Папа сам до цього повертався. Святіший Отець вважав їх великими героями, народними вождями, які можуть змінити Польщу. Бачив їх послідовниками Пілсудського. До кінця мав велику повагу і до Мазовецького, і передусім до Валенси. Хоча знаємо, що потім його історія складалася по-різному, з різних боків були напади, однак в очах Святішого Отця Лех Валенса до кінця залишився великою людиною. І завжди Святіший Отець обдаровував його великою пошаною.

- Потім приїжджали вже наступні: Олександр Квасьневський, Лешек Міллер...
- *І це була для Святішого Отця дуже важка ситуація. Святіший Отець завжди стежив за тим, що діється у Польщі. Був у курсі справ. І коли після Валенси було обрано президента з комуністичної партії, то дуже з цього приводу переживав. Це було для нього великим ударом.*

- Відчував себе підведений поляками?
- *Ніколи цього не казав, але це було видно. Сильно через це переживав. Думаю, що почувався підведений. І потім, коли приїжджав Олександр Квасьневський, пізніше Лешек Міллер, то не приймав їх з великим ентузіазмом, з якоюсь особливою радістю. Але були обрані народом, на демократичних виборах. Управляли його батьківщиною. Приймав їх завжди гідно, з належною повагою. Я це так бачив і так відчував.*

- А як розуміти те знане запрошення до папамобіля на краківських Баліцах?
- *Дуже просто. Святіший Отець мав проблеми з ходінням. Зустріч з президентом мала бути вже біля сцени, а Олександр Квасьневський раптом знаходиться в іншому місці, за кількасот метрів від сцени. Святішому Отцю важко було б пройти цей відрізок, а з іншого боку — незручно було б їхати, коли цією ж трасою проходила перша пара. Спрацював отець Станіслав. Це він, а не Святіший Отець, запросив президента і його дружину до папамобіля. Потім лунало багато критики.*

Ватиканська дипломатія була обурена, Святіший Отець мовчав, нічого не коментував. А отець Станіслав навіть вибачався перед Святішим Отцем за цей непродуманий, непотрібний жест, який багато людей зрозуміло не правильно.

- Не йшла мова про символічний жест поєднання, про нову відкритість?
- *Насправді президент міг повернутися до колонни і під'їхати в іншій машині, чи не так? Але це все було дуже спонтанно. Вийшло як вийшло, але одно є напевно: це не був жоден символічний жест з боку Святішого Отця.*
- Розумію, що якщо б це залежало від Отця, то Олександр Квасьневський не ввійшов би до історії, як перший президент, провезений на папамобілі?
- *Не сприяли цьому жодні обставини.*

Польські аудієнції завжди були в папських апартаментах великою подією. Якщо не найбільшою, то напевно вирізною серед усіх інших. Гості з Польщі були для Папи гостями з дому. Навіть якщо були політиками посткомуністичного спрямування. Завжди запрошував їх на обід. Розпитував про проблеми, ділився своїми відомостями, своїми побоюваннями і пригрожував пальцем, коли було треба. Польща завжди була глибоко в серці Святішого Отця. Завжди бажав Польщі найкращого. Тому не уникав важких тем. І коли вчинки польських політиків суперечили християнській науці, нашій вірі, то казав про це під час приватних аудієнцій, офіційних виступів. Можна сказати, що грозив пальцем. Переймався протиабортним законом. Але Олександр Квасьневський обіцяв, що доки він буде на посаді, то компроміс не порушиться. У 1999 році в парламенті Святіший Отець виступав із роздумами про дар свободи, яка є дана, а також і завдана. Казав, що демократія без цінностей легко перероджується у закамуфльований тоталітаризм. Був у Римі, але щоденними думками був на батьківщині. Я казав це вже багато разів, повторю ще раз. Був великим патріотом. Почувався відповідальним за Польщу.

- А на своїй другій батьківщині, в Італії? Як виглядали контакти Святішого Отця з політиками? З Сильвіо Берлусконі, наприклад?
- *Святіший Отець не мав упереджень щодо політиків. Хотів їх завоювати, хотів зав'язати контакт, щоб цей контакт зуміти в майбутньому використати у слушній справі. Зрештою, був відкритий на всіх людей. Прем'єр Берлусконі був колись на обіді у Святішого Отця, просив навіть розарій для своєї мами, яка практикує віру. Віддав у жертву Святішому Отцю красиву античну статую Божої Матері. Стосунки були сердечними, досить близькими. Однак значно ближчі взаємини Святіший Отець мав із президентом Італії Карлом Адзеліо Чампі. Запрошував його разом з дружиною на обід. Були однолітками — 1920 року. Ну і мали однокове ім'я — Карл.*

- Можна сказати, що приятелювали?
- *Так, це були близькі стосунки. Обдаровували один одного симпатією і повагою. Президент часто просив про святу службу. Папа запрошував його на приватну службу, а після цього до столу. Багато розмовляли про політику — внутрішню і міжнародну.*

Уже після смерті Йоана Павла II Карло Чампі згадував, що в розмовах постійно поверталися до теми Росії і Китаю. Папа дуже жалкував, що не міг туди поїхати, тому одного разу Чампі запропонував спробувати допомогти. І спробував. Особисто зв'язався з патріархом Алексієм II, щоб організувати зустріч з Папою, але Алексій II відмовив. Це була справжня дружба, Карло Чампі називав Йоана Павла II “своїм старшим братом”. Останній раз бачилися за кілька днів перед смертю. Трьома роками пізніше вже минулий президент Італії розповідав журналістам: “Коли ми один до одного наблизилися, раптом віднайшов трохи голосу і прошепотів мені на вухо: “Побачимося в раю. Ви на нього заслуговуєте”.

Хотів, щоб на рай заслуговували усі, також ті, які заблукали. У 2000 році прийняв на аудієнції проститутку в минулому. Архієпископ згадує, як Папа погладив її по голові і як деякі його за це критикували. Прийшла як представниця сорока минулих дочок Коринту, переважно з Африки. У італійському душпастирському осередку опікувався ними отець Бенці. Це він провадив її на площу святого Петра. *Марія Магдалина теж приходила до Христа. Ця аудієнція була для того, щоб показати світові, що жодна людина не призначена жити в гріху, а отже, на загибель, що кожна людина може змінитися, може прийти до Христа і розпочати нове життя. Уже з Христом.*

- Чи якось коментував Святіший Отець ту зустріч?

- Ні, як завжди. Але багаторазово казав, що ці зустрічі для нього настільки ж важливі, як і ті — з главами держав чи Церков. Зустрічі з хворими, прокаженими, з наркоманами, відвідини у в'язницях. Виходив до усіх суспільних груп, ніколи нікого не уникав, не відкидав. Перебував не тільки з тими вірними, які були близько Церкви, а передусім шукав загублених овець.

Організовував миропомазання для хлопців з виправної колонії, відвідував римські в'язниці. Можна сказати цитатою священика Тішнера — “мандруючий Папа”. Влітку 2000 року з нагоди Великого Ювілею в Залі Павла VI Йоан Павло II з'їв обід з убогими і бездомними. Під час паломництва до Швейцарії спав у домі престарілих. Багатьма роками раніше, в бразильських нетрях, зняв з пальця єпископський перстень і залишив його убогим. Бідняки почули тоді: “Не з цікавості я прийшов сюди, а тому що вас люблю”. Дивував. Також і тим, що відкривав своє папство на людей і явища, чого Ватикан не бачив ніколи раніше. Перед престолом Йоана Павла II танцювався брейк-данс. Футболісти приносили йому клубні сорочки. Боно подарував йому свої окуляри. Приклади можна наводити нескінченно. *Для Святішого Отця подарунки не мали жодної ваги. Це не було важливим для нього. Цінував, але радість черпав із самої зустрічі, з людини, а не від того, що від неї отримав. Намагався знайти час на кожного. Ті виступи хлопців, що крутилися на головах перед його престолом, дарували йому велику радість. Шанував це. Шанував кожний вид спорту, мистецтва чи просто життя, де людина могла щось із себе віддати. І давала. Не стільки собі, скільки іншим. Папі це імпонувало, адже знав, як сильно цей танець, спорт чи спів навчають дисципліні, як формують людину і наскільки важливо за допомогою вподобань формувати свій характер, щоб вдосконалюватися. Тому ніколи не легковажив такими показами.*

- На зустріч зі Святішим Отцем під час генеральних аудієнцій дуже часто приходили хворі.

- *Приходили. За підтримкою, за молитвою, врешті за дивом. Вірили, що слово, погляд, дотик Йоана Павла II полегшать їхні страждання. Просили про аудієнцію, про святу службу, просили також про особливе благословення. Просили і про те, щоб під час цієї Божої служби могли прийняти Причастя з рук Святішого Отця. Святіший Отець ніколи не відмовляв. Хворі відчували, що мають в ньому опору. Тому на кожну генеральну аудієнцію прибували натовпи людей. Було їх насправді дуже багато. Під'їжджали до нього на візках, а коли не могли або траплялася якась перешкода, хтось заблокував прохід, то Святіший Отець це завжди бачив і сам підходив та благословляв. Це були зворушливі зустрічі. Сам вже не був повен сил. В останні роки, коли вже не міг багато ходити, завжди проїжджав біля хворих, затримувався, гладив по голові, креслив знак хреста. Скликав Раду зі Справ Хворих і Служби Здоров'я, встановив Світові Дні Хворого, що проходять у лютому. Давав їм силу, бо завжди про них пам'ятав, а своєю слабкістю свідчив про сенс терпіння в єднанні з Христом.*

Паломництва

У дорозі додому і на кінець світу,
або другий бік вікна на Францисканській
і служба в Горниці

Хтось пожартував: “Чим відрізняється Папа від Святого Духа? Святий Дух є усюди, а Папа вже там був”. Хтось комусь це потім повторив і таким чином жарт закружляв Ватиканом. Йоан Павло II теж з нього сміявся. Архієпископ коментує коротко: *Святіший Отець мав своє бачення папства. Завжди підкреслював, що важливо доторкнутися до кожної людини. Важливо, щоб Папа був там, звідки люди не завжди можуть до Папи приїхати. Знаю, що з усіма ними був щоденно в молитві, але хотів бути також і тілом. Хотів, щоб бачили і відчували його допомогу і, що не менш важливо, щоб світ бачив і відчував, що Папа їх підтримує. Так було з подорожами на Чорний Континент, до Лівану, на Кубу, з візитом у Сараєво. Своєю присутністю промовляв: “Не бійтеся. Я з вами. Христос з вами”. Це було для тих людей дуже важливо. Часто пригадував своє перше паломництво до Мексики. Згадував, як тоді думав і казав, що якщо паломництво йому вдасться, то вже пізніше комуністи в Польщі не зможуть йому нічого заборонити. Був прекрасним стратегом і дипломатом. Добре знав, що робить. Вдалося.*

- Ваше перше спільне паломництво?

- *До Польщі у червні 1997 року. Можна сказати, подорож додому. Потім 1999 рік, Мексика і Сполучені Штати.*

- Ви вперше те, що переглядали по телебаченню, побачили з кухні. Які були враження?

- *У цьому паломництві за океан я подумав, що для 79-річного Папи це є зусилля над силу. Але, звичайно ж, я помилився. Це була дуже довга подорож, якщо говорити*

про маршрут. Незважаючи на це, Святіший Отець не відмовлявся від власного ритму дня, ритму молитви. Нічим ніколи не занедбував. Вставав теж близько 5 — 5.30, молився у кімнаті, потім була Божя служба, сніданок і в дорогу. Протягом дня теж багато молився. Коли ми переміщувалися з одного пункту до іншого, то часто молився Розарій. У н'ятницю завжди пам'ятав про хресну дорогу.

- Щось Вас особливо здивувало? Щось, чого Ви не могли раніше побачити по ТБ?
- Великим здивуванням завжди для мене була сама програма. Те, що завжди була дуже насиченою. І те, що Святіший Отець завжди намагався бути присутнім на усіх зустрічах, намагався присвячувати людям якнайбільше часу та енергії. А потім, коли вже після цілого дня повертався додому, я бачив, наскільки сильно був вичерпаний. Іноді не мав сили з'їсти з нами вечерю і просив з'їсти її у себе в кімнаті. Тоді ми знали, що він насправді змучений. Але ніколи не нарікав. Протягом дня був усміхнений, дуже активний. Так, ніби цієї втоми взагалі не було.

- Але ж була. Мала бути. Це було нелюдське зусилля. Як з ним справлявся?
- Протягом дня йому вистачало короткого сну після обіду. Чверть, може, півгодини. Дуже швидко відновлював сили. Так, як щодня, так і в подорожі. А після цілого дня, як я згадував, коли вже був дуже змучений, то їв вечерю приватно, вже не разом з усіма. Щоб не витратити час, мав можливість помолитися і лягти спати. Потім приблизно шість годин сну, і вставав як новонароджений. Це для мене було незвично. Я бачив працю цілого дня, бачив, як ввечері Святіший Отець ледве стоїть на ногах, а потім вранці встає повен енергії і готовий до наступного довгого і важкого дня паломництва. Незвично це було.

- А під час самого польоту? Розмовляли про план подорожі, про очікування, побоювання?

- Святіший Отець під час польоту переважно перебував сам. Молився, читав книжки, переглядав промови. Це був його час на рефлексію. Однак траплялися і такі моменти, коли Святіший Отець кликав нас до себе. Ми трошки жартували, що можна побачити на деяких фотографіях. Але, якщо я добре пам'ятаю, це було скоріше на зворотному шляху. У дорозі до мети паломництва Святіший Отець потребував спокою. Вимикався. Збирав думки і з упевненістю доручав кожен візит опіці Божої Матері. Так думаю, впевнений.

- Перше спільне паломництво за океан і перші враження. Як було?

- Мексика його любила. Уся Латинська Америка його любила. На першому місці була Божя Мати, а потім Святіший Отець. Зрештою, почувалися вирізненими завдяки Йоану Павлу II, адже в першу апостольську подорож поїхав, власне, до Мексики. І там сказав: "Мексика — завжди вірна". Його вважали за свого і завжди йому виявляли велику любов і величезну пошану. Я запам'ятав викладені квітами вулиці — буквально килими з квітів, довгі кілометри. У нас у Польщі цього не було. Там була така традиція. На вулицях розспівані натовпи.

- Як Святіший Отець реагував?

- Був щасливий і дуже вдячний. Прагнув їм цю радість і вдячність виявити. Я запам'ятав проповідь в базиліці Божої Матері з Гваделупи в столиці Мексики і

таку пронизливу тишу, коли Святіший Отець майже волав про захист жертв тероризму, насильства і торгівлі наркотиками. Пам'ятаю зворушливу зустріч з хворими у шпиталі ім. Лопеса Матеоса. Після тієї офіційної зустрічі і благословення, вже без камер, Святіший Отець підійшов до найважче хворих на рак і СНІД. Потім ми летіли до Сполучених Штатів. Була гарна зустріч з молодими людьми в Сант Луїс і апель, щоб ставали "світлом світу". І це вимовне прощання: "Так, власне, Америко: якщо прагнеш миру — дбай про справедливість; якщо прагнеш справедливості — бережи життя; якщо прагнеш життя — прийми правду, об'явлену Богом".

- Читала десь, що коли ви летіли до Мексики, журналісти на борту літака питали Папу, які країни хотів би ще відвідати. Відповів, що найбільші: Росію та Китай. Сильно це йому закарбувалося в серці?

- Сильно. Якщо мова йде про Росію, то відомо, що на його серці лежали відносини з православ'ям. Щодня молився про єдність християн. Але теж знав, ким є *homo sovieticus*, як сильно потребує надії та свободи. Знав цю історію. Знав її з Польщі. Мріяв про паломництво до Росії. Хотів також поїхати до Китаю. Там ситуація Церкви була і досі є дуже важкою — поділена, переслідувана. Святіший Отець мав там своїх посланців, які стежили за справами, але виявилось, що політичну блокаду не можна зламати. Пам'ятаю, що все скінчилося листами до глав Китаю, словами підтримки для китайських католиків і посланням для Церкви в Китаї. Дуже хотів туди поїхати, так як і на Кубу. На Кубу поїхав, до Китаю і до Росії не встиг.

- Сильно через це переживав?

- Так. І до кінця клопотався про зустріч із патріархом Росії. Багато було таких розмов, коли вже здавалося, що вдасться. Зустріч було домовлена, але раптом надходить інформація, що Алексій II передумав і зустріч скасована. Так було у Відні, в Барі в Італії, у Швейцарії. Умова була завжди така, що зустріч мала бути спланована на нейтральній території, не в Римі і не в Москві. Така була політика Росії. Скажімо, не до кінця чесна. Святіший Отець завжди виходив назустріч російським очікуванням. Практично кожну умову приймав. Незважаючи на це, зустріч із патріархом не відбулася. Дуже шкода.

Другий секретар не був з Папою в усіх паломництвах. Каже, що протягом дев'ятирічного служіння серед 36 апостольських подорожей взяв участь у 18. Іноді мусив залишитися у Ватикані і пильнувати канцелярію. Але коли летів зі Святішим Отцем, то був тим, хто подавав йому документи під час служби і аудієнції. Дбав, щоб Папа вчасно приїхав туди, куди повинен, готував його до виходу з дому, охороняв від дощу і натовпів — людина-тінь. Важко його знайти навіть у найпоширеніших і найвідоміших папських біографіях. Написано ім'я та прізвище, і все. Але ж був, подавав, дбав, одягав, охороняв. Коли питаю про найпрекраснішу згадку з папських паломництв, чую, що найглибшим пережиттям було для нього паломництво на Святу Землю. Був Ювілейний Рік... *Це був для нас спільний хід слідами визволення. Хід землею, якою ступав наш Визволитель. Святіший Отець допомагав нам зрозуміти ці великі речі, які сповнювалися на Святій Землі дві тисячі років тому. Він, як Петро, як Скеля прибув до джерел. Прибув туди, де мали місце незвичайні акти надання влади святому Петру. Для мене найпрекраснішим*

моментом цього паломництва була служба в Горниці, відправлена там вперше за кількасот років. Це власне там під час Останньої Вечері Христос встановив Євхаристію і таїнство Священства. Це там Святий Дух зійшов на апостолів. А тоді, в березні Ювілейного Року, я бачив, як у тому ж місці Святіший Отець служить святу месу разом з дванадцятьма кардиналами і єпископами. Як Христос і Його дванадцять апостолів. Це було незвичайне пережиття.

- Напевно також і для Святішого Отця?

- Думаю, що переживав це з великою вдячністю. Увесь Ювілейний Рік був для нього винятковим часом, до якого готувався особливо. Свята Земля була, здається, найбільш символічним моментом цього ювілею. Святіший Отець у джерел міг подякувати Господу Богу за благодать відкуплення і за стільки років християнства.

- І, незважаючи на те, що цього не було у плані, все-таки вийшов на Голгофу?

- Хтось недогледів, хтось прогавив. І, звичайно ж, Голгофи у плані не було. Якогось дня ми повернулися на обід, і Святіший Отець після обіду каже: "Я не був на горі Голгофа". Невеличкий шок. Організатор паломництва відповідає, що зараз такий похід неможливий, маршрут неорганізований, адже на вулицях є рух. На що Святіший Отець каже: "Я не можу повернутися додому, доки не піду туди". Важко спротивитися Папі. Ефект був такий, що між цим натовпом ми протискалися двома чи трьома автомобілями так, щоб Святіший Отець міг побачити місце розп'яття Христа. Йому пояснили, що там треба йти стрімкими сходінками і що це для нього буде важко. Але Святіший Отець не хотів навіть чути, що не піде на Голгофу. Вирішив і пішов.

- І дав собі раду?

- Так.

- Як сталося, що хтось забув про таке місце?

- Просто прогавили. Можже, тому що Святіший Отець ішов до Гробу, а це недалеко. Потім була якась зустріч, щось ще і ще. І в тому хаосі якось вилетіло з голови.

- Не вилетіло в Папи...

- Добре пам'ятав. Попросив — і відвідав, незважаючи на організаційні труднощі.

- Після візиту в Яд Вашем рабини зі Сполучених Штатів і Ізраїлю казали, що чекали на цей момент дві тисячі років...

- Я б не хотів їх або їхні слова зараз оцінювати. До сьогодні не знаю, чи тоді приймали Святішого Отця як главу Церкви чи як главу держави. Чи той візит, ті символи допомогли їм глибше зрозуміти Господа Бога, чи були для них тільки елементом політики. Хоча маю визнати, що коли я дивився на реакцію звичайних євреїв, не рабинів, не ієрархів, то вони були дуже проникнуті і зворушені. Потім казали, що майже всі засіли перед телевізорами, щоб слідкувати за паломництвом. Усі ті, хто не був з Йоаном Павлом II на цьому візиті, які не вийшли його привітати. Адже вийшли натовпи. Деякі казали, що не пам'ятають, щоб який-небудь глава держави був так зустрінутий в Ізраїлі. Це було як прохід Господа ізраїльською землею. Напевно багато людей пригадували собі історію визволення.

- Цілий світ дивився, як Святіший Отець молився біля Стіни Плачу...
- *Це був прекрасний, знову дуже символічний жест Святішого Отця. Зосереджено молився, а потім у щілині між каменями залишив папірець з молитвою. Так, як це роблять євреї. Написав: "Глибоко переживаємо через вчинки тих, які у ході історії примножили терпіння Твоїм дітям і, просячи в Тебе прощення, прагнемо творити тривалий зв'язок правдивого братерства з людом Завіту". Благов прощення за провини християн перед євреями. Робив це багато років до цього, але ніколи там, на Святій Землі.*

Раніше, у Віфлеємі, Папа поцілував палестинську землю, відвідав табір для біженців і зустрівся з Ясіром Арафатом. Під час привітання промовив до палестинського народу, що Ватикан завжди визнавав його природне право на батьківщину і на життя в мирі і злагоді з іншими народами регіону. Арафат відзначив його найвищою палестинською відзнакою. На літовищі в Тель-Авіві прем'єр Ехуд Барак сказав Йоану Павлу II: "Будь благословенний в Ізраїлі". Це на привітання. На прощання на тому ж літовищі три дитини — арабська, єврейська і дитя християн — подали йому землю для цілування. Архієпископ пригадує, що це дуже зворушило Святішого Отця. Як жест — символ єднання і взаємної любові. Мріяв про спільну молитву на горі Синай. Мріяв, щоб це сталося в Ювілейному Році. Отець Клочковський запитав його: "Що з тією зустріччю трьох великих релігій на горі Синай?". І мав почути: "Ти тут не виступай, ти молися". Архієпископ каже, що це доволі можливо, бо в стилі Йоана Павла II. За місяць перед паломництвом до Святої Землі Папа прибув до Єгипту. До зустрічі християн, мусульман і іудеїв на горі Синай, на жаль, не дійшло. Архієпископ зізнається, що з паломництв пам'ятає небагато. *Завжди було багато праці. Усе так швидко діялося. Ми були дуже зосереджені на Святому Отці і на тому, щоб усе йшло згідно з планом, тому сьогодні важко відтворити конкретні ситуації, жести, слова.* Але польські паломництва пам'ятає краще. Був зі Святішим Отцем у трьох останніх паломництвах на батьківщину.

- Чи Святіший Отець ці подорожі переживав інакше, сильніше за інші?
- *Не показував це, але думаю, що духовно ці паломництва були для нього набагато легші, бо летів до близької йому і знаної дійсності.*

- Додому...
- *Так, додому.*

- Але в цьому домі не завжди було так, як би хотів цього Папа. Тоді хіба йому легко не було...
- *Тоді було важче, але й тоді ці подорожі до Польщі були для Святішого Отця великою радістю. Зустріччю з землею, яку мусив в минулі роки покинути, з друзями, з місцями своєї молодості. Святіший Отець завжди дуже сумлінно готувався до тих візитів. Був у курсі справ, адже часто приймав гостей з Польщі, в неділю обідав з польськими єпископами. Усе знав. Тому йому було легше писати проповіді чи промови. І завжди, як знаємо, торкався самої суті.*

- Як у Сеймі...

- Це була важлива зустріч. Важлива для політиків, важлива для поляків. Святіший Отець її сильно переживав. Був там перший раз. Знав, що має пригрозити політикам пальцем, бо багато з них припинило слухати, припинило розуміти те, що найважливіше. Нагадував, власне, про обов'язки сумління, про те, чим людина на публічній службі має керуватися, які цінності має обороняти. Казав про демократію без цінностей і закамуфльований тоталітаризм. Пам'ятаю, що був зворушений, бо раніше освятив пам'ятник Армії Крайовій. Навіть, здається, згадував про це в тій промові. Героїзм тієї боротьби за свободу мав для нього найвищу історичну, суспільну, людську вартість. Йому було прикро через те, що польські політики цієї вартості не цінували, не вміли користуватися даром свободи.

Архієпископ пригадує, що коли планували візит до Польщі, то Святіший Отець казав, наприклад: "Я ще не був у цій і цій дієцезії". І організатори ламали голову, з якої ж нагоди у цій дієцезії Йоан Павло II міг би туди поїхати. Тоді якісь нагоди завжди обиралися. Якась річниця заснування дієцезії чи беатифікація. Під час паломництва у 1999 році Святіший Отець теж відвідав ті дієцезії, в яких ще не був. Ми були, між іншим, в Пельпліні, Ельблонгу, Ліхені, Бидгощі, Торуні, Елку, на Віграх, в Седльцах, Дрогичині, Сандомежі, Замошцю, Ловічі. Це була дуже інтенсивна подорож.

- Була настільки інтенсивна, що коли прилетіли до Кракова, Папа взагалі був знесилений.

- Це було виснаження організму. Щодня Святіший Отець відвідував дві дієцезії, вранці свята служба, а потім літургія слова. Просто фізично цього не витримав. Ніколи раніше я не бачив його таким слабким. Майже не реагував. Не було і мови, щоб поїхав на Блоні. Ми бачили, що хотів, але нічого не казав, не мав сили.

- А на Блонях у дощ чекали сотні тисяч людей.

- І коли о 8.30 годині Йоакім Наварро-Вальс поінформував медіа, що Святіший Отець має температуру, що є слабкий і через це треба скасувати всі плани на цей день, ніхто з Блонів не пішов. Усі залишилися і молилися, також і в намірі Йоана Павла II. Це було несамовито. Подібно було у Глівіцах, бо туди ми теж кінець-кінцем не поїхали. Залишалось питання, що робити зі Старим Сончем, де наступного дня Святіший Отець мав канонізувати блаженну Кінгу.

- Засмутився?

- Засмутився. Пам'ятаю, що була розмова, як зробити цю канонізацію. Була така думка, щоб Святіший Отець вчинив акт канонізації у куріальній каплиці в Кракові і щоб це транслювало телебачення. Завдяки цьому вірні в Старому Сончі могли б цей акт канонізації побачити. Але кільканадцятьма годинами пізніше виявилось, що до Папи повертаються сили.

- Архієпископ Нич казав тоді, що не боїться казати про диво...

- Я теж думаю, що не боявся б так сказати. Це було щось незвичайне. Від такої слабкості до такої сили і за такий короткий період. Увечері ще не було зовсім добре, але Святіший Отець дуже хотів і вийшов до вікна. Адже знав, що біля

Францисканської стоять натовпи і моляться за нього. Хотів їм показати, що не є дуже погано, щоб не журилися. І вийшов пунктуально о 21 годині. Одразу ми почули вигуки радості і “браво”. Люди здихнули з полегшенням. Святіший Отець відспівав з ними Апелъ Ясногурський і вділив благословення.

- Але все ж не було певності, що поїде у Старий Сонч?

- *Ми не мали впевненості, бо хоча гарячка і спала, Святіший Отець все ж постійно був слабкий. Не настільки слабкий, щоб не вийти до вікна на Францисканській, але заслабкий для подальшої подорожі. Пам'ятаю, що були спонукання якнайшвидше вирішити, бо на місці не знали, готуватися на прийняття Папи чи ні. Але ми не могли вирішити. І тільки на другий день, після 7 години ранку, ми надали відомість, що Святіший Отець їде. Ми бачили, що був у прекрасній формі. Ми були здивовані.*

Зустрічі на Францисканській увійшли до історії як найспонтанніші, найсердечніші. Свого роду вечірні бесіди Йоана Павла II з тими, хто не давав йому спати. Кожного разу, коли приїжджав до Кракова, щовечора, перед Архієпископським Палацом збиралися тисячі людей. Співали, молилися і чекали, доки Святіший Отець до них приєднається. Ніколи не підводив. Виходив, жартував, співав. Розпочалося це 6 червня 1979 року. Вискочив на парапет і сказав, що колись був досить порядною людиною і не вилазив на вікна, а зараз? “Що зі мною сталося?”, — питав. Через вісім років молодь перед вікном просила його: “Візьми нас із собою”, а він відповідав: “Не маю для вас ні авіабілету, ні жодного іншого. Але від початку, з 1978 року вас із собою забрав і завжди вас там із собою маю. І немає там дня, щоб не були зі мною”. Так було за кожним разом, також і за останнім. 18 серпня 2002 року молодь йому співала: “Прощаємося із тобою!”. А Папа казав зі смутком: “На жаль, ця зустріч прощальна”. На що молодь: “Не віддамо! Залишся з нами!”. Мусили віддати. Не міг залишитися. І вже більше на Францисканській 3 з ними не зустрівся.

- Як це виглядало з іншого боку вікна?

- *Святіший Отець завжди хотів зустрітися з молоддю перед споживанням їжі. Проте часами вечеря спізнювалася, а він не хотів, щоб натовпи перед вікном чекали, тому виходив до вікна раніше. Завжди спонтанно. Зазвичай було так, що натовпи співали і викликали Святішого Отця, наприклад, змінюючи слова церковної пісні: “Слухай, Отче, як тебе благає люд, промов до нас хоча б кілька слів”. Тоді Святіший Отець казав: “Треба йти до них”. І йшов.*

- Любив ці зустрічі?

- *Дуже. Це була для нього мить відпочинку після цілого дня. Дуже любив молодих людей. Стільки разів казав, що вони є надією світу і його надією. Знав, що вони потребують цих зустрічей, спонтанної розмови з Папою, адже просто за ним сумують. Він теж за ними сумував і їх потребував.*

Тому казав: “Якщо хтось запитає, то Францисканська 3”. Сьогодні це лунає як гасло-символ однієї з найпрекрасніших традицій того понтифікату. Коли питаю архієпископа про найприємніші хвилини спільних польських паломництв, чую про виїзд на Вігри. 8 червня 1999 року Йоан Павло II відвідав там покамедульський

монастир, а ввечері півтори години плавав човном по вігському озеру разом із секретарями і добре знайомими єпископами. *Це були для мене дуже приємні хвили. На природі Святіший Отець завжди був більш розслаблений. Ми трохи розмовляли, трохи жартували. Трохи мовчали, бо Святіший Отець медитував. Було видно, що дуже тішиться тим виїздом по мазурському озеру. Усі знають, як любив природу. Відомою була історія з Татр, коли благословив джерело. На Віграх теж молився.*

- Францисканська 3, Вігри і що ще?

- *І Закопане. Зустріч з гуралями род Кроквією у 1997 році. З гуралями єднав його якийсь незвичний зв'язок. Неодноразово повертався до тієї обіцянки, яку бургомістр прочитав на колінах від імені всіх гуралей.*

- За що Папа так полюбив гуралей?

- *Думаю, що за їхню витривалість і вірність. За те, що вони тверді і відважні. Любив і захоплювався такими людьми. Зрештою, у собі мав багато від гуралей. Твердий, відважний, незламний.*

- Під час того візиту, як буває рідко, Святіший Отець мав багато вільного часу, щоб побути з татрською природою — як у давні часи...

- *Це правда. Ми спали в Ксенжувці, яку досконало знав. Була поїздка на Морське Око, а ще раніше Святіший Отець пролетів гелікоптером над Оравою, Горцями, вздовж пенінського перелому, оглянув Чорстинське Озеро. Потім десь три чверті години гуляв над Морським Оком. Навіть розмовляв з керівницею турбази, з директором Татрського Національного парку. Тоді були такі слова: "Пильнуйте цю землю, цю природу!". Це були зустрічі у вузькому колі. Увесь папський супровід мав тоді організовану прогулянку Дунайцем.*

- Був теж виїзд на Каспрову Вершину...

- *Це вже наступного дня. Після служби під Великою Кроквією, вже по опівдні Святіший Отець виїхав підйомником на Каспрову Вершину. Погода не була такою гарною, як минулого дня над Морським Оком, але було прекрасно. Дощові хмари не заслонили вершин.*

Йоан Павло II знав їх усі, бо їх усі в минулі роки підкорив. Вказував на них палицею і пригадував назви. На самій горі в ресторані пив чай з туристичної чашки і всміхався. На зворотному шляху відвідав пустельню святого Брата Альберта на Калатувках.

- Святіший Отець казав щось під час тих походів?

- *Скоріше ні. Захоплювався природою.*

- Молився?

- *Так. Молився. Як завжди.*

Кожна наступна подорож до Польщі була, як зазвичай, більш спокійна, більш радісна, легша за всі інші. Так бачив це другий секретар Папи. *Ми були серед своїх. Ми краще розуміли реакції людей, вони були для нас природними. Святіший Отець, навчаючи по-польськи, теж якимось більше зворушувався. Було менше стресу, більше*

спокою і радості. Як під час останнього паломництва, у краківських Лагевніках. Там сповнилося велике прагнення і план Йоана Павла II. Мав велику набожність до Божого Милосердя, хотів Божому Милосердю завірити світ. І завірив. Власне, в Лагевніках, в місці сестри Фаустини. Святіший Отець був дуже щасливий, що міг konsekрувати святиню і що в цій справі разом з ним було стільки земляків.

- Це для світу. А зараз про те, що для себе. У неділю ввечері Папа зустрівся з колегами зі школи...

- Їх прийшло чотирнадцять, серед них четверо колег, з якими багато років тому складав іспити. Вечеря тривала близько години. У вільну хвилинку Святіший Отець вийшов до вікна, щоб підтримати традицію. Порозмовляв із молодими, що стояли під вікном, і повернувся до гостей. Як зазвичай, як у Ватикані. Сам казав не багато. Переважно слухав розповіді зі шкільних років, спогади про колег з гімназії. Був змучений, але очі в нього сміялися. Так було завжди, коли мав біля себе друзів з Вадовіц чи Кракова — шматочок минулого, загалом нелегкого, але настільки дорогого серцю.

- Шкода йому напевно було з ними розлучатися?

- Думаю, що дуже. Але пам'ятаю, що тоді домовилися про зустріч через рік у Кастель Гандольфо, на 25-річчя понтифікату і 65-річчя шкільного випуску. Святіший Отець сказав: "Як Бог дасть". Але до наступного шкільного з'їзду вже не дійшло.

- Йоан Павло II напевно дуже дбав про зустрічі зі старими знайомими.

- Завжди про них пам'ятав. Останній такий з'їзд у Кастель Гандольфо тривав майже тиждень. Це було в 1998 році на 60-річчя шкільного випуску. Разом їли, молилися, гуляли, ну і співали. Про це я вже багато казав. А коли ми планували подорож до Польщі, завжди казав, що хотів би зустрітися з тим чи тим. Ми мали знати завчасно, адже треба було організувати всім спеціальні перепустки.

- Де відбувалися такі зустрічі?

- Зазвичай, після служби приходили до резиденції або до захристії. Ми завжди шукали якусь вільну хвилину. І тоді Святіший Отець міг зустрітися зі знайомими, з друзями. Але це не були довгі зустрічі. Власне, тільки привітання, кілька речень. Лише стільки і аж стільки. Я завжди дивувався також тому, що Святіший Отець хоч і мав у голові всі проблеми Церкви і світу, все ж не забував поіклуватися про зустріч з кимось із байдаркового осередку чи з Вадовіц, наприклад, з театру. Якщо б це залежало тільки від нього, то напевно мав би набагато більше часу для кожного з тих гостей. Але все залежало від напруженого плану паломництва і десятків пунктів, які треба було реалізувати.

- Треба було Папу дисциплінувати?

- Часами, але рідко. Знав, що кожне запізнення є причиною наступного. І потім не зможе вже певні речі надолужити. Тому підпорядковувався. Не робив з цього проблеми. А коли проблема з'являлася, до справ долучався отець Станіслав. Ні шеф протоколу, а саме він.

- Тільки він міг собі це дозволити. Як у Вадовіцах...
- *Святіший Отець пригадував дитинство, школу, друзів, кремові тістечка... І у тих згадках забув про час. Отець Станіслав казав закінчувати і йти далі. І Святіший Отець, пам'ятаю, мовив: "Кличуть мене", і ми рушили далі.*

Останньою службою, яку відправив у Польщі, була служба в Кальварії Зебжидовській, в монастирі, який знав як свої п'ять пальців, біля Стоянь Господньої Муки, якими в дитинстві ходив і які полюбив. Це тут, як сам казав, народилася його марійна побожність. *Тоді, під час останнього паломництва, в останній раз завірив Кальварській Матері Божій Церкву, народ і самого себе. У Її стопи зложив золотий папський хрест. Це був вотум за все, що Мати Божа зробила для нього і для Польщі.*

- Прощання?

- *Напевно, трохи так. Хоча ніколи вголос Святіший Отець цього не сказав. Це були для нього, як за минулих років, свого роду реколекції, духовне зміцнення. Виїхав з Кальварії сильніший, це напевно. У проповіді казав, що кожний, хто туди приходить, віднаходить себе, своє життя, свою щоденність, свою слабкість, міць віри і надії...*

- "Ту міць, яка виплаває з переконання, що Матінка не залишає своє дитя в неволі, а провадить його до Сина і завіряє Його милосердю...". Ви теж там мали нещодавно свою приміційну святу месу? Чому? Зі Львова до Кальварії трохи задалеко...

- *Але це власне туди, до Кальварії Зебжидовської, після війни перенесли львівську семінарію. Коли наші клерики мусили її залишити, отці Бернардینی дали їм притулок. Серед них дали притулок і кардиналу Яворському, якому я дуже вдячний. Кальварійському санктуарію я завдячую з подвійним обов'язком.*

- Святіший Отець щось казав, коли ви поверталися з того останнього паломництва? Що шкода, що охоче б ще залишився?

- *Не казав. Повертався дуже змучений, але з великою радістю, що був у Польщі, що паломництво вдалося, що Бог ще раз дав йому побути вдома.*

- Ви думаєте, що знав, що більше до Польщі не приїде?

- *Не знаю, бо ніколи цього не казав. Щиро кажучи, не думаю, що вважав, що це його остання подорож на батьківщину. Святіший Отець завжди повторював з покорюю: "Як Бог дасть". Усе довіряв Богу. Єпископи передбачали, що це прощання. Тому так клопоталися, аби Святіший Отець відвідав кожну дієцезію, в якій ще не був. Це не було можливо.*

На кінець згадок про паломництва до Польщі архієпископ пригадує історію з того передостаннього. У 1999 році, коли Йоан Павло II ночував у нунціатурі в Варшаві, підслизнувся у ванній кімнаті і розбив чоло. Коли прийшли медики, щоб перев'язати рану, виявилось, що були необхідні один або два шви. Лікар хотів це зробити найделікатніше і накласти якнайменшу пов'язку. Наклеїв пластир раз, другий, третій... І кожного разу казав "перепрошую", "перепрошую", "перепрошую". Здається, в нього трошки трусилися руки. На що Святіший Отець почав

розповідати: “Отже, був теж такий Ясю, який постійно жартував і постійно казав матусі “перепрошую”, а матуся йому: “Ти, Ясю, не перепрошуй, тільки виправись”. Пластир кінець-кінцем вдалося наклеїти, а ми тішилися, що Святіший Отець, незважаючи на проблеми зі здоров'ям, постійно має те саме тонке почуття гумору.

Так як у цій історії матуся виховувала Яся, так Йоан Павло II виховував молодь. Послідовно, з початку понтифікату. Виховував настільки дієво, що в Ювілейний Рік на Світові Дні Молоді до Риму прибуло два мільйони молодих людей, мільйон приступив до таїнства покаяння.

- Ви спостерігали це все зблизька. Як це відбувалося?

- Просто. Це все було так природно. Він хотів до них промовляти, вони хотіли його слухати. І це не тому, що красиво казав і обіцяв дива. Колись був актором, у голосі мав силу гармат. Але потім з року в рік цей голос слабшав. А молодих людей на зустрічі приходило щораз більше. Це значить, що Святіший Отець був для них не поп-зіркою, а лише свідком Христа. І що саме для Христа приїжджали на Світові Дні Молоді, для Христа сповідалися і приймали причастя. А Папа тішився і вимагав.

- Не було жодного пільгового тарифу...

- Казав їм про правдиві цінності, а не про гнилі компроміси. Казав про ідеали, до яких повинні прямувати, і робив так, що цього прагнули. Адже Святіший Отець казав їм правду. Знали, що їх не ошукує, і якщо підуть за Христом, то знайдуть щастя, що це єдина дорога. У Римі це було живим свідченням того, що душпастирство Йоана Павла II приносило плоди. Протягом стількох років виховував молодих, їздив до них у різні кутки світу. Думав про них, молився за них і з ними. Міцно в них вірив, ну і добре їх собі виховав.

- Як переживав ці зустрічі?

- Святіший Отець був дуже задоволений, бо бачив плоди і бачив, що сам, незважаючи на вік і слабкість, не губить з молодими контакт. Зрештою, він був молодим до кінця. Колись щось подібне сказав молодим: “З ким поведешся, того наберешся. А поляки нехай вам це перекладуть”. Потребував їх настільки сильно, наскільки і вони його.

- Дуже чекав на Кельн?

- Так, дуже хотів поїхати до Кельну, але повторював: “Хто доживе, побачить”. Ну і, на жаль, не вдалося. Поїхав уже його наступник.

- А правда, що в Інтернеті записався першим учасником? Десь так писали...

- Хіба ні. Нічого про це не знаю. Може, хтось виразився символічно.

Дуже символічними були два останні паломництва Йоана Павла II — у червні 2004 року до Швейцарії і двома місяцями пізніше до Франції, до Лурду. Майже 75% Швейцарців вважало тоді, що Папа повинен відступити. А Папа? Приїхав до них з паломництвом і оселився у домі престарілих.

- Мали бути шоковані.
- Трохи певно були, але передусім дуже тішилися. Не могли повірити, що наступник святого Петра приїхав до них і в них оселився.

- Де спав?
- Була виділена кімната на першому поверсі, щоб Святіший Отець не мусив підніматися сходами. Це був один з апартаментів, в якомусь колись мешкали пенсіонери, сьогодні це апартамент для гостей.

- Як там почувався?
- Дуже добре. Ніколи не мав жодних вимог, якщо йдеться про умови ночівлі чи харчування. Ніколи не заявляв жодних застережень. Умови були скромні, але такі і мали бути. Не йшла мова про те, щоб ночував у люксі. Йшлося про те, щоб показати старим, хворим, самотнім людям, що Святіший Отець є з ними не тільки серцем. І щоб показати Швейцарії і світу, що старість не мусить дискваліфікувати. Трохи продумана маніфестація, але передусім потреба серця. Мешкав з ними і тому проводив з ними час. Була зустріч, були розмови. Святіший Отець підходив до кожного, кожного благословляв. Це була для тих людей насправді велика річ.

- А потім організатори казали про “духовне диво в Берні”...
- Бо на службу на бернських лугах прибуло 70 тисяч паломників з усієї Швейцарії, а розраховували на вдвічі менше. Прекрасна була зустріч. У найбільш протестантському з усіх швейцарських міст. На вулицях не було натовпів, але луги були заповнені. Святіший Отець дуже радів, що набрався сил. Сам прочитав проповідь трьома мовами. А до цього почувався не найкраще.

- Чи вдома казав про зречення? Чи взагалі допускав таку думку?
- Був спокійний. Але пам'ятаю, як колись сам пригадував про те, що деякі кажуть, ніби потрібно зректися. Розмовляв про це з кардиналами — всі були проти зречення. Це Святішого Отця запевнило у переконанні, що повинен своє служіння виповнити до кінця. Потім зрештою в одній з промов сказав це прямо, щоб не було спекуляцій, що буде служити, доки дозволить Бог.

І служив. Хоча вже був дуже слабкий. Наскільки сильно — ми могли побачити в Лурді. Рухався ще самотужки, але в Гроті Об'явлень зсунувся з клінчика. Станіслав негайно підбіг і допоміг Святішому Отцю. Йоан Павло II довго там молився. Там промовив і ці знаменні слова: “Стаючи на коліна, біля Массабельської Гроти, зі зворушенням відчуваю, що дійшов до кінця мого паломництва”. Запалив свічку і випив води з джерела. Так, як роблять усі паломники. Потім була незвичайна розарієва процесія територією. Пам'ятаю, що коли Святіший Отець їхав у папамобілі, люди на трасі ставали перед ним на коліна як перед Пресвятими Дарами. Зізнаюся, що ніколи такого не бачив. У Лурді побачив це вперше і це на мене справило велике враження.

- А на Святішого Отця це справляло враження? Зворушувало його?

- Певним чином напевно так, але він ніколи це не показував. Святіший Отець був твердою людиною. Напевно був дуже вдячний, дуже. І намагався віддавати ту любов, яку отримував від людей. Ніким не легковажив. Кожному хотів служити. Пам'ятаю з розповіді, що коли був молодший, то зміг подати хустинку, яка впала в когось за огорожу. Коли хтось з натовпу хотів до нього підійти, а поліція протестувала, то сам протестував — і поліція мусила уступити. Коли під час паломництв проїжджав серед вірних, то я чув, як кричали з радістю: “Глянув на мене!”, “Подивився на мене!”. Начебто кожного з них доторкав своїм поглядом, кожного окремо. Мав незвичайний дар. Вже я це колись казав, але повторю ще раз. Коли йшов серед натовпів, то я відчував, ніби Господь Бог ішов разом з ним. Ніби проходила біля нас тінь Господа Бога.

Останні дні

Ніби хотів сказати:

“Не журися”, “Не журися, Мецю”...

- Коли Папа почав помирати?

- У четвер під час ранкової святої служби. Незважаючи на те, що був дуже слабкий, вирішив її відправити. Протягом служби в нього сталася судома. Після акту покути отець Дзівіш запропонував нам повернутися до кімнати, але Святіший Отець не погодився. Постановив закінчити службу, і тільки після неї ми повернулися до кімнати. Був щораз слабший. Біля 11 години температура підскочила до 40 °С, тиск почав падати. Святіший Отець не міг дихати. Нас охопив жах. Ми викликали лікаря, і той підтвердив повне зараження організму.

- Ви вже знали, що це початок кінця?

- Ми так не думали. Сьогодні знаю, що так було. Нас охопив сильний неспокій, адже щось раптово змінилося. Не знали чому. Віддавна терпіли разом з ним, але стан був стабільним. А тут ми бачили, коли знімали зі Святішого Отця сутану, що втрачав сили. Не міг встояти на ногах і увесь трусився. Його треба було міцно підтримувати, щоб міг роздягнутися і знову лягти до ліжка.

- Зараження прийшло раптово?

- Раптово. У нас ще була надія, але потім лікарі нам сказали, що надії вже немає.

Коли розпочав працю біля Папи, Папа не був вже ні здоровий, ні сильний. Шість разів вже лежав у шпиталі, а хвороба Паркінсона щораз дужче давалася йому взнаки. Щораз важче було опанувати тремтіння рук, самотійно ходити. Щораз частіше використовував палицю, а останніми місяцями їздив на візку. Зрештою ще 1996 року, у перший рік служіння архієпископа Мокшицького, Йоан Павло II опинився у клініці через апендицит.

- Як це було? Святіший Отець скаржився на болі?

- Так. Казав: “Відчуваю біль, щось треба з цим зробити”. Ми поїхали на обстеження до клініки в Альбано. Там лікарі підтвердили запалення апендиксу. 8 жовтня відбулася операція у клініці Джемеллі. Святіший Отець до всього цього

підходив з великою покорою. Підпорядковувався лікарям, а своє терпіння довіряв Матінці Божій.

- У тому терпінні і візитах в Джемеллі був уже досить досвідчений...

- Не кажучи вже про ті перші, після замаху, який не забрав у нього життя, але знищив здоров'я... Чотирма роками перед операцією апендицита Святішому Отцю було видалено кишкову пухлину. Пам'ятаю, як на "Ангел Господній" сказав тоді: "Хотів би вам зізнатися. Іду до клініки. Моліться за мене". Не хотів нічого приховувати. Покірно просив про молитву.

- Боявся?

- Не вважаю. Був у глибокій вірі і довірі волі Бога, у повній відданості. Перед операцією завжди довго молився у шпитальній каплиці. Потім відслужив месу, а після її закінчення був уже готовий.

- Після кожної з операцій швидко повертався до форми?

- Видалення апендиксу було звичайною операцією. Зрештою, Святіший Отець тоді мав ще насправді сильний організм.

На жаль, не такий сильний, як хотів би його секретар, як хотіли б ми усі. У тому ж році на Господнє Різдво Йоан Павло II мусив на хвилю перервати благословення Urbī et Orbī. Погано себе відчув. Світ ще не зупинився, але вже почав звикати до старості і слабкості Папи. Папа теж звикав, хоча це не було легко для нього. Ліва рука тряслася щораз сильніше, а він так сильно хотів усе опановувати. Коли не міг, тримався за поручень крісла. Відчайдушний жест протесту. Часами, коли ми сиділи за обідом, було видно, що це його дуже мучить. Намагався втримати тремтіння руки, але це вже було неможливо. Тоді драгувався і міцно тримався за крісло, ніби хотів сказати: "Чому так є? Чому я не можу цього втримати?". Іноді ми бачили цей жест під час генеральних аудієнцій. Але це траплялося рідко. Я дивився тоді на нього і думав, як багато мусить страждати. Завжди був сильний, завжди мав багато енергії і жив активним життям. А зараз мав звикнути до іншого, слабшого себе.

- Але ж у розкладі дня нічого не змінилося?

- Незважаючи на те, що ми наполягали. Щоб довше спав, менше читав, хоч трохи обмежив релігійні практики. Нічого з цього. Не хотів про це чути. Можливо, в останній рік, може, в два останні роки вставав на півгодини пізніше. Але з плану дня нічого викидати не хотів. А молився, здається, ще більше, ніж звичайно.

- Цей найважчий час розпочався з початком лютого...

- Було 1 лютого. Після обіду Святіший Отець почав казати, що в нього виникає біль, коли ковтає слину. Увечері біль був ще сильнішим і Святішому Отцю почало бракувати повітря.

- У шпиталь?

- Біля 22 години вирішили, що їдемо до клініки Джемеллі. Обстеження виявило, що це запалення гортані і трахеї. Святіший Отець кілька разів протягом ночі втрачав дихання.

Минає чотири дні у шпиталі. Наближається неділя. Папа дуже хоче вийти до вірних з благословенням на “Ангел Господній”. Підходить до вікна і благословляє. Ловить повітря і намагається мовити. До натовпів під вікнами клініки Джемеллі досягають лише відгуки слів. Архієпископ згадує, що Йоан Павло II був блідий, мав трохи опухле обличчя. Страждав. Гостре запалення гортані мусило боліти, а в нього боліло вдвічі більше, бо не міг навіть сказати “Спасибі”.

- 10 лютого Папа повертається до Ватикану...

- Повернувся за власним бажанням. Його стан покращувався. Але ми вже не організовували приватних аудієнцій, обмежили зустрічі. У неділю 13 лютого Святіший Отець підійшов до вікна і привітав вірних. Але молитву провадив архієпископ Сандрі. Святіший Отець не міг говорити без болю. Практично взагалі не міг розмовляти.

- Але тижнем пізніше було вже набагато краще...

- Так, це був, можна сказати, гарний тиждень. Святіший Отець відпочивав, приймав ліки і повертався до форми. Того разу сам провадив молитву “Ангел Господній”. Був ніби сильніший, відпочилий. Ми тішилися, що криза вже позаду нас. Святіший Отець насправді почував себе краще.

- А як було щодня?

- По-різному. Раз краще, раз гірше, але йшло на краще. Я так думав. Ми так думали. Ранкові святі меси Святіший Отець служив сидячи, бо не міг довго стояти. По дому ми його возили на візку.

- Потребував опіки більше, ніж коли-небудь...

- У домі не було медиків. З'явилися, власне, в останній тиждень. Були ми, найближчі. Ми займалися усім. Допомогали Святішому Отцю митися, одягатися. Допомогали лягти у ліжко, допомагали їсти, коли ковтання ставало для нього проблемою і викликало біль. Тоді ми різали все на маленькі шматочки або дрібнили. І годували, коли було треба.

- Не нервувався? Не соромився цього?

- Здається, був вже при звичаєний до цього. Адже стільки разів хворів, стільки разів лежав у шпиталі. Був при звичаєний і напевно вдячний. Думаю, що через це не соромився. Знав, що може на нас розраховувати у кожній ситуації. Ми були як родина. Зрештою, завжди намагався побороти слабкість. Так, щоб інші мали з його слабкістю якнайменше праці.

Не є дуже погано. У середу 23 лютого Йоан Павло II промовляє під час генеральної аудієнції. Сидить у своїй бібліотеці, а вірні в Залі Павла VI і на площі святого Петра бачать його на телебімах. Промову транслює телебачення. Голос Папи захриплий, але кожне слово виразно чути. Вітає поляків, дякує усім за присутність, звертається,

щоб відкрили серця на щирість і глибоке навернення. Увечері раптовий відчай – напад судоми. Ліки не допомагають. Кардинал Яворський вділяє Святішому Отцю таїнство Єлеопомазання.

- Важка ніч?

- *Дуже. Ця задуха дуже докучала Святішому Отцю. Але при цьому був спокійний. Набагато спокійніший за нас. Ми боялися, що це може бути кінець. Трохи спав, але не довго. Вранці почувався ніби трохи краще, відправив навіть святу службу, але біля опівдня знову напад задухи. Було прийнято рішення, що їдемо до клініки.*

- Що кажуть лікарі?

- *Що треба оперувати, адже при хворобі Паркінсона такі напади будуть щораз частішими. І що Святіший Отець перестав контролювати м'язи при ковтанні, в легенях збирається рідина. Тому йому стає щораз важче дихати. І що може бути тільки гірше.*

- Трахеотомія?

- *Святіший Отець вагається. Пропонує відкласти операцію на кілька місяців, до літа. Але лікарі кажуть і йому, і нам, що це погана думка, що це неможливо. Тому і ми вмовляємо Святішого Отця погодитися, що це єдиний вихід. Казали, що все буде добре.*

- І Святіший Отець погоджується...

- *Довіряв своїм лікарям і нам. Погодився. Хотів знати тільки одне: чи зможе після операції розмовляти, чи повернеться голос.*

Лікарі кажуть, що буде добре. Папа молиться. Як завжди і як усе, так і цю операцію віддає Матінці Божій. Стільки разів його оберігала. Якщо такою буде Божа воля, вбереже і цього разу. Секретар просить, щоб було так. Операція розпочинається о 20.20 години. Триває півгодини. Секретар молиться, щоб не було ускладнень, щоб вдалося. Вдається. За півгодини все закінчилося. Лікарі розрізали трахею і ввели до неї трубку, завдяки чому повітря доходить до легенів. Папа зможе вільно дихати.

- Папа пробуджується після операції і...

- *І не може розмовляти, слабкий. Жестом у нас просить папір і ручку. Щось пише. Читаємо: “Що ви зі мною зробили? Але Totus Tuus”.*

- “Але” теж було на папері?

- *Теж. Пам'ятаю, що коли я побачив цей текст, то спершу не міг повірити, що Святіший Отець пише щось подібне, бо я зрозумів це як докір. Чому? Що ви зі мною зробили? Перед операцією ми казали йому, що буде добре. Лікарі казали, що буде добре. Я подумав, що у Святішого Отця зараз до нас жаль через те, що ми його спонукали. Мені стало смутно. Усе не міг повірити, адже Святіший Отець ніколи раніше нічого такого не казав. Ніколи подібного не робив. І потім я побачив те, що далі є “Але Totus Tuus”. І це мені все пояснило. Усе вже було зрозуміло.*

- Як Святіший Отець тоді поводив себе? Щось ще писав? Щось ще намагався Вам сказати?

- *Мав проблеми з мовленням, не міг розмовляти. Отже, були лише жести привітання, жести, що тут відбулася операція. Вказував на трубку. Ну і молився. Ми молилися разом — Розарій, брев'ярій, літанії. Біля ліжка ми разом відмовляли святу службу.*

- Сильно мучився?

- *Це були важкі хвили, бо Святіший Отець мусив наново навчатися їсти. І це не було легко, адже мав трубку в трахеї. Був біль. До того ж треба було тренувати голос, щоб міг хоч трохи розмовляти. Тренувався з логопедом. Знаю, що ці тренування теж завдавали йому біль.*

- Незважаючи на це, три рази підійшов до вікна клініки, щоб привітати вірних...

- *Два рази на “Ангел Господній”, раз під час генеральної аудієнції в середу 9 березня. Нічого не казав, але благословив. І тоді навіть трохи усміхався. Збирав сили. Поволі починав говорити. На початку не виразно, а потім вже щораз краще. Постійно приймав співробітників, в тому числі ватиканських міністрів. Контролював усе, що діється в Церкві. Деякі кардинали, наприклад, кардинал Ратцінгер, доповідали Святішому Отцю про найважливіші справи і приносили документи на підпис.*

- Які, наприклад?

- *Номінації єпископів або якісь інші рішення, декрети. Справи курії.*

- Святіший Отець читав і підписував... Бо з мовленням ще мав проблеми?

- *Справді почав говорити вже через тиждень після операції, але спочатку говорив дуже невиразно. І завдавало це йому біль. Під час цих зустрічей взагалі-то було так, що кардинали переказували Святішому Отцю справи, а Він потім брав документ у руки, переглядав, ніби перевіряв, чи це насправді те. І підписував.*

У неділю 13 березня Святіший Отець вперше після операції вийшов на молитву “Ангел Господній” і промовив до вірних. Подякував паломникам. Привітав тих, хто з Вадовіц приїхав під клініку, щоб бути разом з ним у хворобі. Потім побажав усім гарного тижня. *Це було для нас, та, думаю, і для нього великим зворушенням. Поволі повертався до форми.*

- Напевно тому вирішив повернутися додому?

- *Так. Сказав: “Хочу повертатися”. Мав вже забагато лікарні. Лікарі наполягали, щоб ще залишився, але вже не було дискусії. Почувався краще. Можливо, не добре, але краще. Ну і розмовляв, а це для нього було найважливіше. Увечері ми повернулися до Ватикану.*

- І що вдома змінилося?

- *Лікарі практично замешкали з нами. Чергували цілодобово, у три зміни, щоб Святіший Отець мав постійну лікарську опіку. Ми обмірковували, як надалі організувати його життя, що зробити з аудієнціями. Приватних аудієнцій вже не було, але життя вдома йшло нормально. Вранці ми привозили Святішого Отця до*

каплиці, службу відправляв сидячи. Уже не міг стояти біля вітара, це пам'ятаю. Ми його завжди садили на переносному кріслі. Відправляв святу службу, приходив їсти до їдальні. Повертався до нормального життя. Багато читав і молився.

- Святі служби були у мовчанні?

- Святіший Отець казав пошепки, але його можна було зрозуміти. Зважаючи на це, можна було побачити великі зміни на краще. Голос повернувся, тільки не варто його було використовувати надсилу.

- Після тижня вдома — Вербна Неділя. Папа підходить до вікна...

- Лікарі просили, щоб не підходив, що це може йому нашкодити. Знову почувався гірше. Мав проблеми зі споживанням їжі, з ковтанням. Схуднув. Ну і майже не міг при цьому розмовляти. Тому коли вийшов до вікна з оливною гілкою, натовпи скандували, а він мовчав. Тільки махав цією гілкою в напрямку вірних і благословляв їх. Ковтав слину, і ми бачили, що дуже хотів щось сказати, але не був у стані. І тоді хапався за голову. Ми намагалися його навіть делікатно відвести від вікна, щоб більше вже не мучився, але він спротивився. Вдарив рукою по амвону. Не знаю, чи протестуючи проти нашого втручання, чи проти слабкості, з якою не міг погодитися.

Вперше не бере участі в урочистостях Великого Тижня. Увесь час вдома. Лежить або відпочиває у кріслі. Співслужить святу месу разом із секретарями. Багато молиться, менше читає. Це йому вже важко. Прагне, щоб йому читали інші — передусім Святе Письмо. Читають сестри, читають секретарі.

- У Велику Середу Йоан Павло II виходить до вікна. Марко Політті пише, що Папа тоді плакав...

- Не плакав. Ніколи не плакав. Тоді теж ні.

- Мав в очах сльози?

- Може світло давало такий ефект. Я сліз в його очах тоді не бачив. Був змучений. Мав змучене, хворе обличчя...

- Дуже переживав, що не міг провадити урочистості Великого Тижня? Так, як ще рік тому...

- Напевно це було для нього дуже прикро, але не казав нам про це. Не скаржився, не нарікав. Відважно все це переносив. Відважно і з великою покорою.

- Великий Четвер...

- Великий Четвер пережив удома, вже у спальні. Дивився по телебаченню Службу Мири у ватиканській базиліці. У Велику П'ятницю було так само. Не вийшов до Базиліки, до конфесіоналу. Уперше не сповідав. З цього приводу йому мало бути прикро. Так як і через те, що вперше не взяв участь у хресній дорозі в Колізеї.

- Але був там духом і на телебімах...

- Не хотів лежати в ліжку, хотів, незважаючи ні на що, брати участь у цій хресній дорозі. І тоді ми вигадали трансляцію з приватної каплиці. Міг молитися разом з тими, хто був у Колізеї. Міг за ними спостерігати, а вони за ним.

- Багато людей тоді казало, що був з ними, з нами всіма ще більшою мірою, ніж коли-небудь раніше...

- Я так теж думав, коли дивився, як притуляв обличчя до хреста. Це була незвична картина, незвичне свідчення. Ми, стоячи поруч, бачили те, чого по телебаченню не можна побачити. Ми бачили ту трубку в трахеї. Ми бачили, як важко дихає і як веде боротьбу. Це була його хресна дорога. Це був його хрест. І ті слова послання святого Павла, які від імені Йоана Павла II прочитав кардинал Руїні: “У моєму тілі доповнюю брак страждань Христа для добра Його тіла, яким є Церква”. І насамкінець: “Вітай, Хресте, єдина надіє”. Святіший Отець пояснював нам, пояснював світу, що діється. І наскільки глибокий смисл, яку місію мають його терпіння,.

- Як Святіший Отець почувався після хресної дороги?

- В міру нормально. Не був ще дуже слабкий. Не міг розмовляти і мав проблеми з пересуванням, але ще було не зовсім погано. Ми справлялися.

- Найгірше мало тільки настати... Передчували щось?

- Найгіршого я не передчував, а, може, не хотів передчувати. Десь у голові лунала думка, що це може бути остання Пасха Святішого Отця. Але ніхто цього вголос не казав. Велику Суботу Святіший Отець провів удома. Ввечері спостерігав за урочистостями по телебаченню. Потім ще тренувався з логопедом перед недільним благословенням. І в нього навіть виходило. У Неділю Господнього Воскресіння знову з'явився у вікні, щоб поблагословити місто і світ. Коли я подав йому текст, Святіший Отець сказав мені: “Не маю голосу”. У першу мить я хотів відсунути мікрофон, але не відважився. Я бачив, що Святіший Отець в мовчанні проходив текстом благословення, а потім на словах “Нехай вас благословить Всемогутній Бог” подивився на людей і зробив знак хреста. Це було його останнє *Urbi et Orbi*.

Папське послання зачитував тоді кардинал Содано, а Святіший Отець у вікні Апостольського Палацу підносив догори папірці, ніби хотів сказати усім тим людям: це мої думки для вас. Я є хворий і слабкий і не можу промовляти до вас, але люблю вас і молюся з вами. У Пасхальний Понеділок вперше не відмовляє з вірними *Regina Caeli*. Стає щораз слабшим. Майже нічого не їсть і втрачає вагу, хоча архієпископ каже, що, незважаючи на все це, має лагідне обличчя. Часами навіть усміхається. У середу востаннє з'являється у вікні Апостольського Палацу — на п'ять хвилин. Це найкоротша в історії генеральна аудієнція. Хочє щось сказати, але знову не може. Цього разу секретар забирає в нього мікрофон.

- Йоан Павло II готував нас до своєї смерті жестом і словом. А Вас, найближчих, якось до цієї миті готував? Розмовляли про це?

- Радше ні. Не було моменту прощання, переказу заповіту. Це було природно. Важко, але природно. Крім цього ми хотіли, щоб Святіший Отець до кінця відчував

навколо себе природність. Настільки, наскільки це можливо. Без жодних високих слів та високих емоцій.

- Про що розмовляли за їжею?

- *Зосереджувалися на допомозі Святішому Отцю, бо не міг вже нормально їсти. Усе треба було дрібнити. Мав великі труднощі з ковтанням, навіть після подрібнення. Ми були безпорадні. Святіший Отець був схудлий і щораз слабший. Але, незважаючи на це, відчаю я в нього ніколи не бачив.*

- А жаль? Чи було видно жаль?

- *Ніколи. Ми теж намагалися не створювати такої атмосфери — смутку, прощання.*

У середу лікарі вирішили, що вставлять Папі зонд через ніс, щоб не помер через виснаження. Кишкове живлення мало постачати поживу і допомогти віднайти сили. Не допомогло. Не вистачило. Але підтримувало життя Йоана Павла II.

- У четвер приходить криза...

- *Висока температура, дуже низький тиск, Святіший Отець втрачає дихання. Лікарі постійно біля нього. Наполягають, щоб негайно привезти Святішого Отця на інтенсивну терапію до клініки. Але Святіший Отець не хоче їхати до лікарні. Залишаємося вдома. Погано. Святіший Отець дихає за допомогою кисневої маски.*

- Що кажуть лікарі?

- *Що це вже кінець. Якщо не зараз, то за кілька днів, але що немає вже надії на життя. Це для нас шок.*

- Що робите?

- *Не знаємо, що робити. Знаємо, що треба поводитися природно. Жодних сліз, жодного розпачу. Лікарі опановують гарячку і тремтіння. Антибіотики починають діяти. Біля 23 години. Святіший Отець заспокоюється, починає самостійно дихати. Ми розповідаємо йому, що увесь світ за нього молиться, що люди надсилають вітання. Розповідаємо, ніби життя просто плине далі.*

- Плине?

- *Так. Цим самим ритмом. Як усе, як перед четвергом. Вранці служба, протягом дня молитви і література. І різниця лише в тому, що служба відправляється не в каплиці, а в спальні. Святіший Отець відправляє її лежачи, але вже не провадить.*

- Як Святіший Отець поводитьься?

- *Він дуже терпеливий і спокійний. Нічого фізично не докучає. Його стан стабільний, хоча знаємо, що дуже важкий.*

- А як саме Ви давали собі з цим раду?

- *Був неспокій, була непевність.*

- Жаль, розпач?

- Жаль був потім. У четвер і п'ятницю був неспокій, пов'язаний з організацією. Чи ми усім повідомили, що Святіший Отець хворий... Щоб ні про кого не забути... Щоб не підвести Святішого Отця.

- Вже п'ятниця...

- Святіший Отець встає перед 6 годиною. Виснажений. Уночі була криза. Серце відмовляло. Усе через високу температуру та інфекцію. Але вранці трохи краще. Святіший Отець бере участь у святій службі, яку відправляємо перед його ліжком. Потім просить, щоб йому прочитали чотирнадцять станцій хресної дороги. Сестри читають. Святіший Отець слухає і молиться. Лікарі кажуть, що його стан погіршується з години на годину.

- А до того ж постійно приходять гості?

- Приходило дуже багато гостей: кардинали, єпископи, деякі сестри, також світські особи. Приїхав кардинал Яворський, отець Стичень. Мені здавалося, що у п'ятницю був також кардинал Ратцінгер, але хтось мені потім сказав, що він був у суботу.

- 19 година, на площі святого Петра натовпи... Розповідаєте про це Святішому Отцю...

- Отець Станіслав каже, що є натовпи, що є молодь. І Святіший Отець раптом починає щось показувати. "Я не міг... вони прийшли сюди... Дякую". Отець Станіслав перепитує. Святіший Отець пояснює жестом, киває головою і підтверджує.

- "Шукав вас, а зараз ви прийшли до мене і за це вам вдячний".

- Власне.

- Отже, це не була нотатка?

- Ні. Це були жести Святішого Отця, які ми власне так прочитали. А він підтвердив.

- Кардинал Ратцінгер казав потім, що застав Папу, повного свідомості, що крокує до Бога... Це було видно?

- Важко сказати. Мав лагідне обличчя. У суботу, пам'ятаю, вранці Святіший Отець був цілком свідомий. І коли приходили гості, дивився на них, вітався, благословляв.

- Усміхався?

- Усміхався. Тому кажу, що по обличчю Святішого Отця не було видно, що прощається з цим світом. Усе було дуже природно.

- Щось казав?

- Не казав, тільки шепотів. Ми його вже не мучили. Це були тільки жести привітання.

- Мав якісь побажання? Хотів когось бачити?

- Ні, не виказував таких прагнень.

Дуже хотів протриматися до Неділі Божого Милосердя. Продиктував лист до Лагевнік, а в ньому своє останнє прагнення: “Прагну знову довірити цій Любові Церкву і світ, усіх людей на всій земній кулі, а також себе самого в моїй слабкості”. У суботу о 7.30 годині біля його ліжка відправлено службу, останню. При ньому були його секретарі, п'ять сестер Серцянок і особистий лікар Ренато Буцонетті. Потім були молитви і читання Євангелії. Читала сестра Еуфрозина. Це вона разом з сестрою Тобіаною провадила молитви. Після 14 години Святіший Отець почав втрачати свідомість. Поступово вимикався. Заспокоювався, частіше закривав очі і засипав. Вже не було безпосереднього контакту, був дуже тихий. Але через певний час повертався до нас. Дивився і ніби легко усміхався.

- Ви попросилися з Папою?

- Була приблизно 16 година. Ми знали, що вже втрачає сили. Ми тільки підходили до Святішого Отця, цілували долоню, перстень. Ну і кожний з нас промовляв те, що хотів сказати Святішому Отцю насамкінець. Чи “дякую”, чи “Бог воздасть за все”, чи просто “Прошу благословення”.

- А Ви що сказали?

- Я сказав “Бог воздасть, Святий Отче” і “Прошу благословення”.

- Святіший Отець щось відповів?

- Ні. Тільки дивився на мене. Дуже лагідний і свідомий погляд. Рукою робив знак благословення. Не було в ньому і тіні розпачу. Ніби хотів сказати: “Не журіться”, “Не журися, Мецю”. Був такий, як завжди. І це було так прикро для мене. Бо з одного боку я не хотів показувати, що це прощання, що це кінець. Не хотів тієї атмосфери. А з іншого боку всі цього потребували — слова, жесту. Віруючий знає, що це початок кращого життя, але коли прощається з кимось, кого любив, кимось дуже близьким, то важко йому про це думати без смутку, без жалю.

- А потім вже тільки: “Дозвольте мені відійти до Дому Отця”...

- Святіший Отець сказав це сестрі Тобіані. Це було його прощання. Останнє слово. Потім вже тільки “Амін”.

- Який мав вираз обличчя?

- Лагідний. Не так, як у тому фільмі. Його обличчя не було таким старечим і зморщеним. Я розумію, що автори хотіли показати більше страждання, але так не було. Святіший Отець мав до кінця красиве, гладеньке обличчя, без зморшок. У фільмі було бридке.

- Був красивий, коли помирав?

- Так. Його обличчя променіло. Адже часами ми бачили Святішого Отця у важкій миті хвороби. Тоді на обличчі були і зморшки, і гримаси. А потім, останнім часом, його обличчя змінилося. Не було вже ні зморщеним, ні блідим.

- Так помирають святі...

- Це правда. Господь Бог переховує їхнє тіло у незнищеності, зі світлим обличчям. Так відходив Йоан Павло II.

- Ви тоді думали, що відходить свята людина?

- Тоді не думав про його святість. Думав про те, що, незважаючи на біль, треба прийняти волю Бога і дозволити Святішому Отцю відійти у Дім Отця.

О 19 годині Йоан Павло II стає непритомним. Чувають біля його ліжка два секретарі, отець Сличень, архієпископ Рилко, кардинал Яворський, отець Чеслав Дронжек і отець прелат Конрад Краєвський. Також є сестри Серцянки, лікарі і медсестри. Є доктор Ванда Полтавська, для якої в минулому Кароль Войтила вимолвив зцілення. О 20 годині священники відправляють службу. Після служби сестри відмовляють Розарій. Плачуть. Архієпископ Дзівіш тримає Папу за руку. Усі дивляться у монітор і моляться. Серце припиняє битися. Є 21.37. Одразу, як Святіший Отець помер, отець Станіслав заінтонував *Te Deum*. Це було для мене важко. Бо як тут співати "Тебе, Бога, виславляємо", коли, власне, відійшов хтось настільки близький. Як тут радіти і виславляти Господа.

- Вам було через це незручно?

- Так. Я подумав, що це не є відповідна пісня на цю мить. Так по-людськи. Але швидко зрозумів, що це було життя і смерть на славу Бога.

- Скінчився спів і що було потім?

- Повіdomляють Секретаріат держави. Приходить папський церемоніарій, який готує Святішого Отця до поховання. Миє, одягає. Тоді найближчі особи мають покинути кімнату. Потім Святіший Отець вже перенесений до приватної каплиці. Спальня зачинена і наша роль закінчується.

- Ви плакали після смерті Святішого Отця?

- Мені було прикро, але я стримував сльози. Плакав раніше, але не пишій цього...

- Тут немає чого соромитися. Усі плакали. Я стояла тоді під курією в Кракові. Бачила сотні, якщо не тисячі заплаканих облич...

- ...

- Ви відчували себе самотнім, покинутим?

- Так. Зокрема і через те, що мусили дуже швидко залишити папський апартамент... Такі процедури. Це було найважче.

- Хто впорядковував речі Святішого Отця?

- Ми могли їх впорядковувати до смерті Святішого Отця. Але тоді не було ні коли, ні як саме цим зайнятися. Ми займалися Святішим Отцем. Він нас потребував. А після його смерті все стало зачинене, запломбоване. Власність Ватикану.

А потім була п'ятниця і поховання. Розвівається кардинальський одяг, а Євангеліарій закривається на кедровій домовині. Другий секретар Йоана Павла II

читає ці символи найпростіше, як вміє. Здійснилося. Замикає очі і бачить, як Святіший Отець одягає пелерину і йде на терасу...

Біля Бенедикта XVI

Вже не Мецю, а Метек...

19 квітня світ пізнав нового Папу — кардинал Йозеф Ратцінгер, Бенедикт XVI. Приятелював з Йоаном Павлом II, був одним з його найближчих співробітників. Добре знав другого секретаря Йоана Павла II. Дуже швидко з'явилася пропозиція, щоб прелат Мокшицький зайнявся його канцелярією. І зайнявся.

- Як новий Папа до Вас звертався? Теж “Мецю”?

- *Метек.*

- Вже не “Мецю”?

- *Ні, Метек.*

- Чим ще відрізнялися?

- *Наш Святіший Отець мав велику легкість у контактах з іншою людиною, ніколи не було видно, що якісь зустрічі його непокоять. Завжди йшов впевненим кроком. Був сильний. Бенедикт XVI є дуже теплою, вразливою, але більш несміливою, трохи невпевненою людиною. Йому бракує того впевненого кроку. Таким я це бачив тоді під час приватних аудієнцій, на молитві “Ангел Господній”.*

- Нервувався перед тими зустрічами?

- *Не було видно знервованості, але сам факт виступу перед публікою будив у нього неспокій. Було враження, що хотів якнайшвидше від того втекти. А після всього був знову цілком спокійним і усміхненим. Так було на початку. Сьогодні вже все зовсім інакше.*

- А ранкові святі служби в приватній каплиці?

- *Ми не запрошували гостей. Був Святіший Отець, були секретарі і пані, що займалися апартаментом.*

- Пані? Не сестри?

- *Ні. Сестер вже не було. Були богопосвячені особи з групи “Memores Domini”. Це вони займалися домом. Це вже не був цей самий дім, мій дім. Панувала інша атмосфера. Був інший секретар, не було отця Станіслава. Бенедикт XVI рідко запрошував гостей на святу службу чи до столу. Найчастіше їли самі. І провадили, можна сказати, дуже спокійне, самотнє життя.*

- То Ви тішилися, коли повернулися до Львова?

- *Тут все цілком по-іншому. Через багато років повернувся додому. Тішуся, що Провидіння таким чином покерувало моїм священицьким служінням. Два роки у*

Святішого Отця Бенедикта XVI теж багато чому мене навчили. Був до мене завжди дуже приятний.

- Сумуєте за Ватиканом?

- Не маю часу сумувати. У Львові багато праці. І не завжди легко...

- А коли важко, Ви просите Йоана Павла II допомогти?

- Прошу. І завжди допомагає.